

Kulturhistorisk inventering

DJURA KYRKOGRÅRD

Leksands socken, Leksands kommun

Dalarnas län

Antikvarisk rapport 2023:08

Kulturhistorisk inventering

DJURA KYRKOÅRD

Leksands socken, Leksands kommun
Dalarnas län

Antikvarisk rapport 2023:08

Datum: 2023-09-21

Författare

Linnea Skog

Fotografier: Om inget annat anges: Linnea Skog, Dalarnas museum.
Om inget annat anges härstammar rapportens kartor från Lantmäteriets tjänster *Historiska kartor* samt *Kartor, flygbilder och ortnamn*. Kartorna används i rapporten under Dalarnas museums avtalsnummer: ©Lantmäteriet I2014/00618. Gravkartorna från Djura kyrkogård kommer ifrån Svenska kyrkan i Leksand.

© Dalarnas museum 2023

INNEHÅLL

Inledning

Bakgrund	7
Rapportens upplägg	7
Kulturhistorisk värdering av gravvårdar	8
Lagskydd	11

Övergripande miljöbeskrivning 12

Läge och administration	12
Kyrkogården och dess direkta närmiljö	12

Kulturhistorisk kontext 19

Lokal historia i korthet	19
Kyrkogårdshistorik	27

Karaktär och värde 51

Värdefulla element och fysiska strukturer	51
Kvarter 1-2	54
Kvarter 3	58
Kvarter 4	62
Kvarter 5	66
Kvarter 6-9	70
Kvarter 10-11	74

Källor 78

Bilagor

Bilaga 1 - Gravvårdsblanketter Kvarter 1-2	
Bilaga 2 - Gravvårdsblanketter Kvarter 4	
Bilaga 3 - Gravvårdsblanketter Kvarter 5A	
Bilaga 4 - Gravvårdsblanketter Kvarter 5-9	

INLEDNING

Bakgrund

Våra kyrkogårdar bär berättelser om bygdens historia. De utgör intagande landskap och har betydande naturvärden. Kyrkogårdarna är fridfulla mötesplatser för både anhöriga till gravsatta som människor i bygden, och för tillfälliga besökare. Alla gravvårdar har något att berätta.

Bruket av kist- och urngravar med tillhörande gravvård minskar idag. I allt högre takt återlämnas och avlägsnas gravvårdar, vilket lämnar luckor i gravrader och riskerar att utarma kyrkogårdsmiljöer. Kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden bundna till gravvårdar riskerar att gå förlorade.

Dalarnas museum har på uppdrag av Svenska kyrkan i Leksand genomfört en kulturhistorisk inventering av Djura kyrkogård. Inventeringen utfördes under 2023 av Linnea Skog, Magnus Johansson och Anette Hasselberg var beställarens representanter.

Syfte och användningsområden

Syftet med inventeringen är att undersöka om och på vilket sätt Djura kyrkogård, dess gravområden och gravvårdar är kulturhistoriskt värdefulla. Denna rapport med bilagor redovisar kulturhistoriskt värdefulla områden och komponenter på kyrkogården liksom gravvårdar med högt eller mycket högt kulturhistoriskt värde.

Resultatet omfattar emellertid inte något urval i fråga om vilka gravvårdar som omedelbart kan avlägsnas eller bör bevaras. Länsstyrelsen är beslutsfattande myndighet i fråga om kyrkogårdarna. Denna rapport utgör ett kunskapsunderlag vid handläggning av ärenden kopplade till kyrkogården och dess gravvårdar. I en framtida vård- och underhållsplan för kyrkogården preciseras lämplig hantering av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar, vilket underlättar handläggning och det fortlöpande arbetet med kyrkogårdens förvaltning och utveckling.

Metod och omfattning

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar bygger på flera olika former av kunskapsinhämtning, bland annat från kyrkoarkiv, litteratur och en referensgrupp bestående av lokalhistoriskt kunniga personer. De kulturhistoriska värderingarna utgår från dokumenten: *Centrala gravvårdskommitténs Handbok*

för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar, Länsstyrelsen Dalarnas Riktlinjer för kyrkogårdsinventering samt Plattform Kulturhistorisk värdering och urval.

Kulturhistorisk värdering av gravvårdar

En gravvård är från början ett minnesmärke över en människa som gått bort och därför mest betydelsefull för de närmast sörjande. Med tiden blir gravvårdarna mångfaldigt betydelsefulla för flera människor. De blir monument och minnesmärken över hela generationer, samhällen och traditioner. Kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar utgör fysiska och konkreta spår av betydelsefulla personer eller av historiska skeenden i en socken, ett landskap eller i nationell kontext. Dalarnas museum tillgodoser både lokalhistoriska förutsättningar och allmänna ideal vid kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar. Gravvårdarna på kyrkogården bedöms var och en för sig, men också som delar i ett historiskt sammanhang och i en större topografisk kontext. Alla gravvårdar har kulturhistoriskt värde eftersom alla gravvårdar, i någon mån, kan förmedla dessa berättelser och ingår i kyrkogården som helhetsmiljö. I denna rapport redovisas gravvårdar som Dalarnas museum bedömer vara av högt eller mycket högt kulturhistoriskt värde

Gravvårdar värderas utifrån tio olika bedömningsgrunder:

- Värdefull områdeskaraktär
- Gårdsnamn
- Inskription
- Lokal historia
- Material och hantverk
- Ovanlig
- Personhistoria
- Särskild kvalitet
- Tidig gravvård (före 1933)
- Titel

Värdefull områdeskaraktär

Enskilda gravvårdar samverkar tillsammans med andra gravvårdar, kvartersindelning, gångar och vegetation till olika områdeskaraktärer på kyrkogården. Gravvårdars skala, form, material och placering skapar exempelvis silhuetter, linjer, rum och stilar på kyrkogården. Områdeskaraktärer är präglade av olika historiska sammanhang, exempelvis lång kontinuitet av gravsättning eller arkitektonisk planläggning och gestaltning.

Gårdsnamn

Gårdsnamn är ett arv från bondesamhällets tid. Genom bruket av gårdsnamn

gick det att sammankoppla individer med både mark och släktskap. När man flyttade mellan gårdar tog man vanligen det gårdsnamn som hörde samman med gården dit man flyttade. Vissa gårdsnamn säger något om gårdens läge så som "Backens". Andra har bildats utifrån gårdens näringar – exempelvis "Snickar". Under 1900-talets första hälft kom en rad förordningar gällande personnamn och 1963 infördes en ny namnlag, vilket bidragit till ett allmänt minskat användande av gårdsnamn. Trots detta är gårdsnamnstraditionen, i vissa bygder, fortfarande levande och en viktig byggsten i sociala identiteter. Bruket av gårdsnamn på gravvårdar i Dalarna är frekvent förekommande, vilket är anmärkningsvärt ur ett nationellt perspektiv.

Inskription

Inskriptioner på gravvårdar kan berätta något personligt om den avlidnes liv eller om vilka som rest gravvården. Inskriptioner kan också ha utarbetad stil eller vara bearbetade i infällda material. Gravvårdar med anonyma inskriptioner som "MOR" och "FAR" finns, nästan uteslutande, i de allmänna varven och representerar det lägre samhällsskiktet som sällan representeras i skriven historia.

Lokal historia

Gravvårdar kan relatera till platsens kulturhistoriska sammanhang. Exempelvis genom olika spår av platsens hantverkstraditioner. På vissa håll har gravvårdar av lokala typer tillverkats, ofta kopplat till ett lokalt tillgängligt material.

Gravvårdar som relaterar till specifika händelser som drabbat socknen, så som större dödsolyckor med flera döda eller epidemier som släckt många liv är likt kollektiva minnesmärken.

Gravvårdar med titlar som kan kopplas till lokalt betydelsefulla näringar bär på ett tydligt sätt upp lokal historia, se även titlar längre ner.

Material och hantverk

Bruket av träkors och gravbrädor har lång historia. Trä var det allra vanligaste materialet i gravvårdar fram till och med 1800-talet. Mer beständiga material som sten och järn var kostsamt och få förunnat. I och med 1900-talets allmänt ökade välstånd blev gravvårdar av sten dominerande och användningen av trä i gravvårdar reducerades till de allmänna varven. Gravvårdar av trä speglar ett äldre gravskick. Detta gäller även nya gravvårdar av trä som uppförts i tradition. Gravvårdar och omgärdningar av smidesjärn eller gjutjärn speglar lokal råvarutillgång, hantverkstradition och tidig industrihistoria. Gravvårdar av järn är ofta, till skillnad från gravvårdar av trä, av hög ålder.

I Dalarna finns en rad lokala stensorter som har använts i gravvårdar. Exempelvis porfyr och garbergsgranit från Älvdalen, kalksten från Rättvik och

Boda, sandsten från Orsa, lokala graniter som grå Igelbergsgranit och blå granit från Leksand, röd granit från Sollerön och svart granit från Mockfjärd. De har använts nära respektive utvinningsplats och med viss spridning i övriga Dalarna.

Lokala material och lokalt hantverk i gravvårdar kan bidra till ökad förståelse för traktens eller närområdets råvarutillgångar, hantverkstraditioner, näringsgrenar eller särskilda gravvårdstillverkares uppfinningsrikedom. Dessa gravvårdar hjälper oss placera kyrkogården i ett lokalt sammanhang. De kan berätta om kända eller okända utövare och inte minst om materialet och hantverket i sig.

Mönsterkrattade sand- eller grusgravar var mycket vanliga från 1800-talets senare del och ett stycke in på 1900-talet. De är ofta bevarade med huggna kantstenar på fyra sidor, ibland även med omgärdningar. På vissa kyrkogårdar där sand- och grusgravar är vanligt har stenramar aldrig använts.

Ovanlig

Utifrån den kunskap som Dalarnas museum idag har om gravvårdar är det möjligt att bedöma vad som är en ovanlig gravvård i ett visst geografiskt område, men svårt att bedöma detta i ett nationellt perspektiv eftersom det saknas översikter idag.

Personhistoria

Personhistoriskt värdefulla gravvårdar utgör viloplats för personer som tillhör det kollektiva minnet eller historieskrivningen. Det kan röra sig om personer som genom sin livsgärning kan illustrera ett för socknen typiskt kulturhistoriskt sammanhang, till exempel en hårkulla från Vämhus, en bergsman från Söderbärke eller en småbrukare från Leksand. Även by- och stadsoriginal, sport- eller kulturutövare, lokalt eller nationellt kända. Det är viktigt att inte glömma bort kvinnor, barn eller andra personer och grupper som hittills varit mindre synliga i historieskrivningen.

Särskild kvalitet

Gravvårdar med omsorgsfull utformning och bearbetning kan ha starka konstnärliga uttryck och hantverksmässiga kvaliteter. Upphovsmannen kan vara en konstnär eller hantverkare av lokal eller nationell betydelse. Det kan röra sig om gravvårdar av exklusiva material, med påkostade arbeten, bildkonstmotiv, karaktäristiska typsnitt eller ornament såväl som förhållandevis enkla gravvårdar formgivna utifrån en estetisk grundtanke där form, material, bearbetning och typsnitt samverkar till en sammanhållen helhet.

Tidig gravvård

De flesta av Dalarnas kyrkogårdar är månghundraåriga, men gravvårdsbestånden är sällan av samma höga ålder eftersom omläggningar med borttagande av äldre gravvårdar varit mycket vanliga kring sekelskiftet 1900. Enstaka kyrkogårdar har undgått senare omläggningar. Vad som bedöms vara en tidig gravvård står i relation till tiden för kyrkogårdens anläggande och till tiden för omfattande förändringar. Tidiga gravvårdar bidrar till att utläsa viktiga årsringar i kyrkogårdens tidiga historia. På Djura kyrkogård är gravvårdar från tiden fram till 1933 bedömda som tidiga.

Titel

Gravvårdar med titlar berättar om socknens näringsfång, yrken och samhällsstruktur. Vanligt förekommande titlar speglar ofta lokal näringshistoria, exempelvis smed vid ett bruk eller lokförare i ett stationssamhälle. Vissa allmänt förekommande titlar, berättar om yrken som varit vanliga men som inte längre utövas i vår tid. Genom att sätta samman titlar med andra parametrar så som gravvårdars material ges inblick i vilka levnadsvillkor som varit rådande inom olika yrkesgrupper på platsen historiskt.

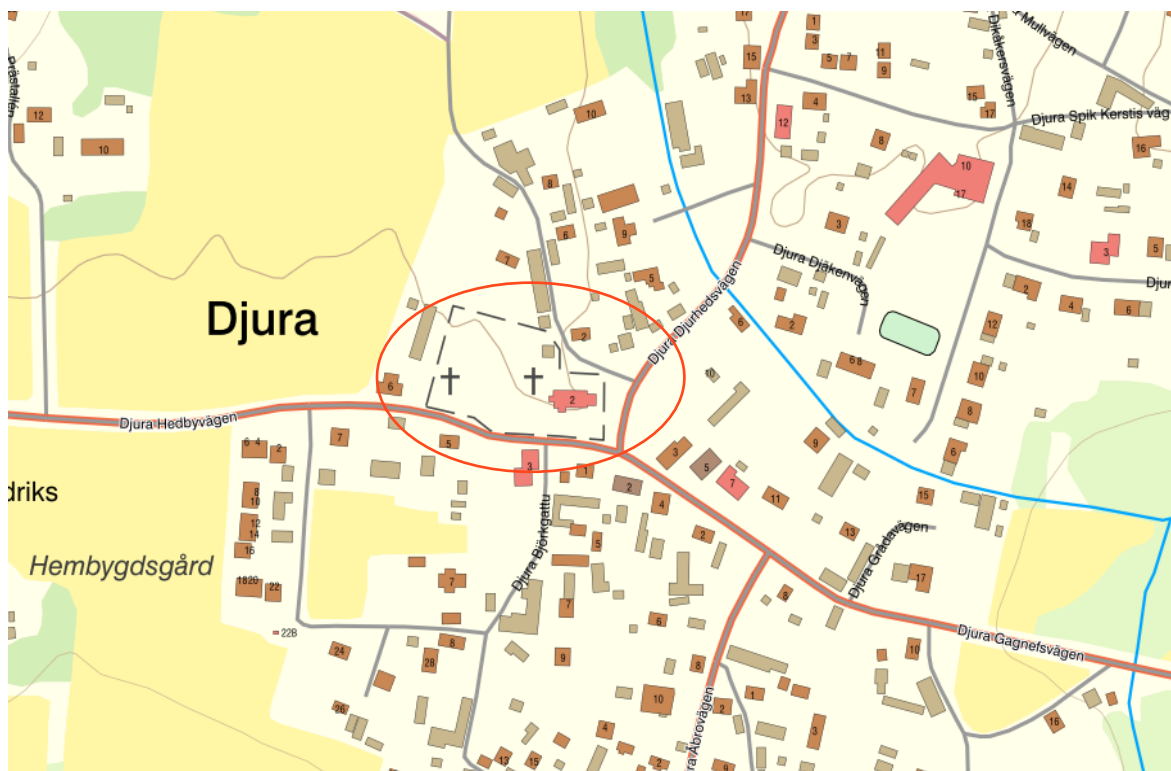
Lagskydd

Kulturmiljölagen skyddar helheten på en kyrkogård. I vården av en kyrkogård ska dess betydelse som en del av kulturmiljön beaktas. Kyrkogården som helhet ska vårdas och underhållas så att dess kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas. Skyddet av kyrkogårdar omfattar tillståndsplikt för rivning eller väsentlig ändring av en så kallad fast anordning.

Enligt Riksantikvarieämbetet bör återlämnade gravvårdar räknas som fast anordning, och skyddas därmed av tillståndsplikten enligt kulturmiljölagen. Är gravvårdarna belägna på ursprunglig plats ska de inte föras upp på inventarieförteckningen. Återlämnade gravvårdar som inte står kvar på ursprungliga plats, exempelvis lösa järnhällar, ska emellertid föras upp på inventarieförteckningen.

I begravningslagen står det att återlämnade gravanordningar med kulturhistoriskt värde om möjligt ska lämnas kvar på kyrkogården. Det innebär indirekt att gravstenarna övergår till att bli fast anordning på kyrkogård och skyddade enligt lag.

Dalarnas museum har som uppgift att bedöma gravstenarnas kulturhistoriska värde. Riksantikvarieämbetet är mycket tydlig i sin vägledning om att förhandsbeslut i form av utpekande eller gallring baserat på ett konsultdokument inte är möjligt. I vilken mån en gravvård besitter sådana värden att den måste sparas kan enbart beslutas av Länsstyrelsen.

MILJÖBESKRIVNING

Läge och administration

Djura är en tätort i Leksands kommun och ligger i Österdalälvens dalgång, några kilometer nordväst om Gagnef och ett par mil nedströms den forna moderkyrkan i Leksand. Kyrka och tillhörande kyrkogård hör till Djura församling, Leksands pastorat.

Kyrkobyggnaden och dess direkta närmiljö

Djura kyrka och kyrkogård ligger placerade mitt i byn Djura. Kyrkobyggnaden är belägen i kärnan av en stor klungby som utgör del av Djura kyrkbyn. Bybebyggelsens andra del består av en långsträckt radby som utvidgar sig mot norr. Bydelarna som har ett stort antal bevarade äldre byggnader har växt samman och omges av ett öppet odlingslandskap som följer älvens dal. Vid kyrkan, mitt i klungbyn, sammanstrålar vägar från alla väderstreck. Det första kapellet i Djura uppfördes 1648 men genomgick en omfattande ombyggnad och renovering 1780, varvid byggnaden fick sin nuvarande utseende. Kvar från den första byggnaden är dels den karaktäristiska faluröda och spånklädda klockstapeln mot byggnadens västra gavel, dels timmer som återanvändes till stommen i den nya byggnaden. Djura kapell är en salkyrka - en kyrkobyggnad med ett enda skepp, där koret har samma höjd och bredd som långhuset. Långskeppet, koret och sakristian är reveterade och avfärgad vit, med ett falu-

rött tjärat stavspånstak. En bit väster om kapellanläggningen och i anslutning till Haggårdarna finns ett komministerboställe som uppfördes 1872, när Djura fick en egen präst. Anläggningen som består av en faluröd salsbyggnad med två flyglar nås via en monumental björkallé och är i huvudsak välbevarad från tiden då den uppfördes.

Djura kyrka, från väster. Det röda klocktornet härrör från den första kyrkan på platsen.

Omgärdning och ingångar

Kyrkogården omgärdas av en stenmur, uppförd i början av 1780-talet, i norr, öster och söder samt av häck i väster. I söder har den två ingångar med kraftiga och vitputsade grindstolpar av tegel, krönte med tälttak av koppar som bär ett kors på klot. De enkla smidda grindarna härrör från 1879.

Gångnät

Begravningsplatsen gångnät är rätvinkligt och grusat. Gångnätet härrör från en utvidgning/omdaning av kyrkogården vid 1900-talets mitt. På ett par ställen finns också gångstenar istället för grusgångar.

Växtlighet

Kyrkogården har sedan 1900-talets mitt en genomtänkt grönt gestaltning som omfattar hela anläggningen. Gestaltningen kännetecknas av åldriga högväxta lövträd samt en mångfald av häckar. Marken är grästäckt och flera buskage formklippta. Stora delar av kyrkogårdens rygghäckar består av oxbär men

Kvarter 4, mitt för kyrkan. Rygghäckar och gräsmattor tillkom vid den stora omvandlingen vid 1900-talets mitt. Gravvårdarna inom kvarter 4 har en sammanhållen höjdlinje och en bredlåg utformning, något som var den rådande under modernismen.

här finns också häckar i måbär och häckkaragan och buskar i syren, spirea och thuja. På kyrkogården växer flera stora träd, lönnar, lindar och rönnar, som flera kan härröra från sent 1800-tal. Delar av en trädkrans av björkar växer kring de äldsta delarna av kyrkogården. Björkarna är planterade under 1980-talet.

Skötselsationer och belysning

Djura kyrkogård har två skötselstationer, en belägen intill urngravsområdet i östra delen av kyrkogården och den andra i norra delen av kyrkogården. Utformningen är mycket enkel och enbart funktionell. Kyrkogården har fyra lampstolpar utplacerade fritt över kyrkogården, tre lyspollare inom askgravplatsen samt två spottar, en rikad mot muren och en mot ett större träd.

Minneslund

Minneslunden är placerad i norra delen av kyrkogården. Den består av ett av häckar inhägnat område med gräsmatta, planteringar och fontän.

Askgravplats

Askgravplatsen är belägen i det nordvästra hörnet av kyrkogården. Den består

Ekonomibyggnad från tidigt 1960-tal.

av en av rosenbuskar omgärdad plats med gräsmatta och gångstenar. Namnplacketterna är placerade på block av röd sandsten mot en fond av häckkargan. Mitt i rundeln står en lönn. Askgravplatser finns också inom kyrkogårdens västra del, i form av pentagoner med planteringar fritt utplacerade på en gräsmatta.

Ekonomibyggnader

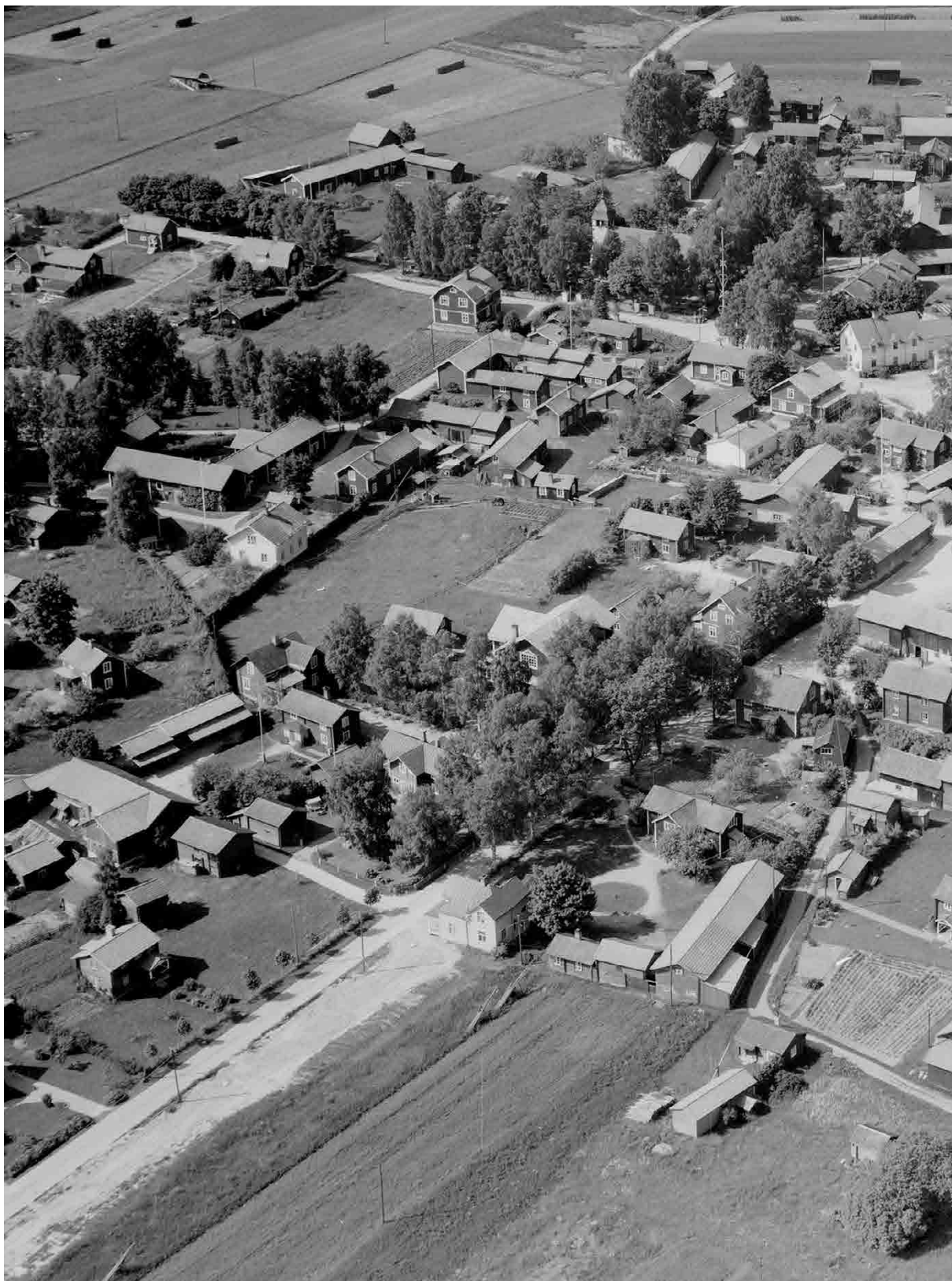
Kyrkogårdens har tre ekonomibyggnader. Två flankerar en ingång på kyrkogårdens nordöstra sida varav den ena är av ansenlig ålder och fungerade ursprungligen som benhus. De består av stommar av rödmålat timmer och sadeltak belada med tegel. Båda har svartmålade portar. I kyrkogårdens nordvästra hörn står ytterligare en ekonomibyggnad, uppförd 1986. Den har en stomm av resvirke och gråmålad fasadpanel.

Minneslunden ligger inom kvarter 10 och består av en bassäng, ljusbärare och perennplantering.

Skötselstationernas bassänger från 1900-talets mitt är igenfyllda och används idag som dekorativa element på kyrkogården.

Flygbild över Djuna by, med kyrkogården i dess mitt. På bilden syns kyrkogården i den övre kanen. Foto: Dalarnas museums bildarkiv.

KULTURHISTORISK KONTEXT

Varje kyrkogård är mer eller mindre präglade av sin plats och av strömningar i tiden, exempelvis av områdets naturtillgångar, traditioner och näringar liksom av idéer om begravningsskick och stilmässiga ideal. Följande kapitel redogör för lokal historia, dvs. förutsättningarna för kyrkogårdens tillkomst och framväxt.

Djura i landskapet

Djura hör till Leksandstraktens äldsta områden och ett par fornfynd har gjorts inom byn. Ett kort stycke nordväst om kyrkby ligger prästgården, och i ett hörn av hagmarken intill finns gamla grunder och rester av en källare. Här låg enligt Karl-Erik Forslund de första gårdarna i Djura by, intill Djurabergets fot. Djura är med säkerhet belagt i skriftliga källor från och med den äldsta skattelängden daterad 1539. År 1648 bildade Djura med omnejd ett eget kapellag inom Leksands församling. I norr utbreder sig Sjöbotten och Rälabyarna, och i söder finns ett stort öppet odlingslandskap genom vilket Djurån slingrar sig. Också söderut finns byarna Fors, Kanngårdarna, Hedby och Brändan. I väst och nordväst finns det skogbevuxna Djuraberget, och vid dess fot byklungorna Haggårdarna, Hindriks och Resargårdarna. Österut finns Grådaberget, och vid dess fot klungbyn Gråda. Djurabygden ligger i Leksands socken, men har ett isolerat läge i förhållande till Kyrkudden och Noret. Den enklaste färdvägen historiskt var via vattnet, men även med båt var färden lång. Hellre tog sig därför befolkningen i Djurabygden till kyrkorna i Ål eller Gagnef. Förhållandet ändrades i och med bildandet av en egen kapellförsamling 1648. I Djura kapellförsamling ingick även byarna söder om Djura, samt Rälabyarna. Rältilindor ingick ursprungligen men återvände till Leksands församling vid 1700-talets mitt. I Djura finns fortfarande flera äldre gårdar som är kringbyggda på två eller tre sidor, samt en gård som är fyrkantsbyggd. I Djurbyn är husen och gårdarna dessutom mycket tätt placerade intill varandra, och skapar ett mycket karaktäristiskt gytter av sluten bebyggelse.

Eget jordägande

I det äldre bondesamhället, här menat som det av jordägande bönder dominerade samhälle som föregick industrisamhället på många platser i Dalarna, uppdelades av tradition såväl jord som byggnader mellan alla syskon i en syskonskara vid arvskifte. I Djura var de flesta därför småbrukare med egen gård och egen jord, något som var annorlunda gentemot i många andra delar av Sverige, där en mindre andel av befolkningen faktiskt ägde jord. Titeln Hemmansägare/gårdsägare förekommer därför sparsmakat på kyrkogården beroende på att de allra flesta ägde sin mark, även om det förekommer. Tilar är över lag ovanliga på kyrkogården medan var och varannan gravvård har gårdsnamn.

På gården bredvid Helgsta smedja bodde familjen Helgsten. Foto: Dalarnas museums bildarkiv.

Söder om cafébyggnaden finns Hanses före detta bageri, en välbevarad funktionalistisk byggnad med detaljer tidstypiska för tiden kring 1900-talets mitt. Foto: Dalarnas museums bildarkiv.

Kyrkbyn blir ett centrum

Under den framväxande industrialismen etablerades det i Djura by en större bredd av verksamheter, butiker och serviceanläggningar jämfört med byarna i det närmaste omlandet. Vid korsningen Spik Kerstis väg och Djurhedsvägen fanns ett andelsmejeri från 1913–1914. Mejeriet var i drift tills år 1946, och användes därefter som andelstvättstuga fram till 1970-talet. Söder om mejeriet fanns Per Heds affär som byggdes som lanthandel 1930–1931. På gården fanns även slakteri och en taxirörelse. Mejeriet och affären berättar om hur Djura genom historien kom att bli som ett centrum för hela bygden. Vid trevägskorsningen närmast Djura kapell ligger ett två vånings affärs- och bostadshus uppfört 1921 med reveterad fasad. Byggnaden inrymmer idag ett bokbinde-ri men uppfördes som diversehandel, vilket antyds av det förnämliga skyltfönsterpartiet mot Gagnefsvägen i söder. Missionshuset i den södra delen av kyrkbyn uppfördes 1878 efter samma ritningar som Malungs bönhus och var den första frikyrkobyggnaden i Djura. Byggnaden uppfördes med anledning av att kapellpredikanten Axel Falk nekades använda Djura kapell för större möten. Det före detta Betaniakapellet, strax norr om missionshuset, används idag som byns vävstuga. Mitt i byn låg också Hanses café och bageri som etablerades i början av 1900-talet av Hanses Anders Persson från Ytteråkerö och

Missionshuset som byggdes efter att kapellpredikant Falk inte fick hålla möte i Djura kyrka. Foto: Dalarnas museums bildsamling.

Tillas Karin från Mjälgen. Senare sköttes bageriverksamheten av sonen Karl med hustrun Märta och caféverksamheten av sonen Nils och hustrun Berta. Cafébyggnaden är ett stort korsplanshus med glasveranda mot öster som uppfördes 1905. Bageriet i välbevarad funktionalistisk stil uppfördes söder om cafébyggnaden 1944. Familjen Hanses har sina familjegravar på Djura kyrkogård, inte långt ifrån sin en gång så blomstrande rörelse.

Industrier i Djurabygden

Väster om Djura ligger Hyttornas kvarn, eller Pellaskvarnen som den även kallas efter upphovsmannen Pellas Anders Persson vars familjegrav finns inom kvarter 4 på Djura kyrkogård. Den högsmla faluröda byggnaden i timmer och brädklädd stolpverkskonstruktion vilar på en betongsockel över en ränna till Djurån. Byggnaden är den äldsta tullkvarnen vid Djurån och uppfördes 1854–1858. Tullkvarnarna skötte mjölning mot en avgift eller mot en del av skörden. På platsen fanns tidigare en skvaltkvarn. Nedströms Hyttornas kvarn ligger Helgsta tullkvarn och smedja som uppfördes under 1890-talet. Kvarnbyggnaden i Helgsta liknar till sin konstruktion och form Hyttornas kvarn, men innefattar också i söder en smedja uppförd med gjutmursteknik. Vid Helgsta kvarn producerades elström och den första elektriska belysningen i Helgsta introducerades redan 1909, vilket är cirka 10–15 år tidigare än i Djura i övrigt. Tullkvarnen var i drift fram tills 1990-talet vilket är anmärkningsvärt sent. Fram tills 1930 drevs kvarnen med vattenkraft och därefter med el. Vid kvarnen kunde bönderna i Djurabygden få sin säd malen antingen mot en avgift, eller genom att betala med del av spannmålet. Till Helgsta tullkvarn hör också ett boställe som byggdes av ägarfamiljen Helgsten som också har sin familjegrav inom kvarter 4 på kyrkogården. Gårdens manbyggnad färdigställdes 1891. Byggnaderna berättar bland annat om hur sysslor som i bondesamhället ofta sköttes i samfälligheter, rotar eller arbetslag under 1800-talet kunde omorganiseras till företag.

Abraham Hülpers berättade i redogörelsen om sin resa i Övre Dalarna 1757 att det i forsen fanns inte mindre än 24 skvaltkvarnar belägna tätt intill varandra. Sydväst om Djura finns Gråda kraftstation som uppfördes av Stora Kopparbergs Bergslags Aktiebolag åren 1948–1951. Intill anläggningen finns en grupp med småhus som byggdes som arbetarbostäder samtidigt som kraftverket. Utbyggnaden av Gråda kraftverk syftade bland annat till att försörja Stora Kopparbergs Bergslags olika industriverksamheter i Dalarna, så som Domnarvets Jernverk i Borlänge. I byn finns även en transformatorstation av typen dalkulla, som är vanlig i Djurabygden och anpassad till det lokala byggnadsskicket. Historiskt har det också funnits snickeri- och skinnindustri samt betong- och plasttillverkning i Djura. Skinnindustrin sköttes bland annat av inflyttade familjer från Malung och omfattade exempelvis handsktillverkning. Familjen Dalmalm var Djuras stora skinnfamilj och har sin familjegrav på

Gråda kraftstation vid uppförandet 1948-1951. Anläggningen byggdes av Stora Kopparbergs Bergslags Aktiebolag. Foto: Sven Berg 1952.

Arbetarbostäder för arbetare vid Gråda kraftverk. Foto: Dalarnas museums bildsamling.

Djura kyrkogård. På plats 2A 2-05 ligger exempelvis Edit Dalmalm som var välkänd skinnskräddare och scoutledare. Plastindustrin började som en mekanisk verkstad där bland annat leksaker tillverkades kring 1900-talets mitt. Skiftande småindustrier och binäringar som komplement till jordbruket var nödvändiga förutsättningar för livet i Djurabygden och Övre Dalarna i äldre tider.

Djura hembygdsförening

Djura hembygdsförening startade 1931 som en åtgärd för att försöka rädda Nises källarstuga från att flyttas bort från bygden. Kyrkoherde Axel Hansson kallade intresserade Djurabor till sammanträde och föreningen bildades. Hembygdsgården består av ett tiotal timmerhus som under 1930-talets flyttats dit från olika byar i socknen. Hembygdsgården är uppbyggd på en gammal gårdsplats, Hanshol. Gården ägdes av disponent Ernst Johansson i Hedby som donerade marken till hembygdsföreningen.

Gårdar och gårdsnamn i Djura by

Gårdsnamn är mycket vanliga på gravvårdarna på Djura kyrkogård. I början av 1900-talet omfattade byn ca 70 gårdar och Forslund listar samtliga av de gårdsnamn som går att hitta igen på kyrkogården, med Back, Bäck, Hampus, Hindrikas, Håssar, Lisspers, Lok, Nises och Nypellas som exempel. De flesta gårdarna låg samlade längs Djurabergets östra fot och sydöstra hörn, med medelpunkten kring det vägske som ligger intill kyrkan.

Enligt sägnen var Djura kapell byggt av tre söner till Djeknen, traktens rikaste man, när de med gott byte vände hem efter 30-åriga kriget. En annan sägen förtäljer att kyrkan uppfördes av far och son i Djekengården till tack för att de kommit säkra hem. Den gården var förr en av de största i byn, dit prästen från Leksand alltid tog in innan det fanns egen präst i byn. Kyrkans äldsta inredning, bänkarnas dörrar, delar av läktaren, trappa och bröstning, sägs finnas bevarade i Kanngårdarna och Hälgstens i kyrkbyn. Namnformen med gårdsnamn togs bort 1964 och att fortsätta att skriva ut gårdsnamn var inte populärt hos prästerna vilka avrådde från bruket med gårdsnamn. På Djura kyrkogård finns flera exempel på gravvårdar där ett namn står som gårdsnamn på en vård och som efternamn på en annan. Namnet Sparring är ett sådant exempel där det står i form av gårdnamn på 5A 123 Sparring Anna Larsson och som efternamn på 8 259 Oskar och Anna Kristina Sparring. Kopplingen mellan gravvårdarna på Djura kyrkogård och namnet på gårdarna i byn är av mycket högt kulturhistoriskt värde.

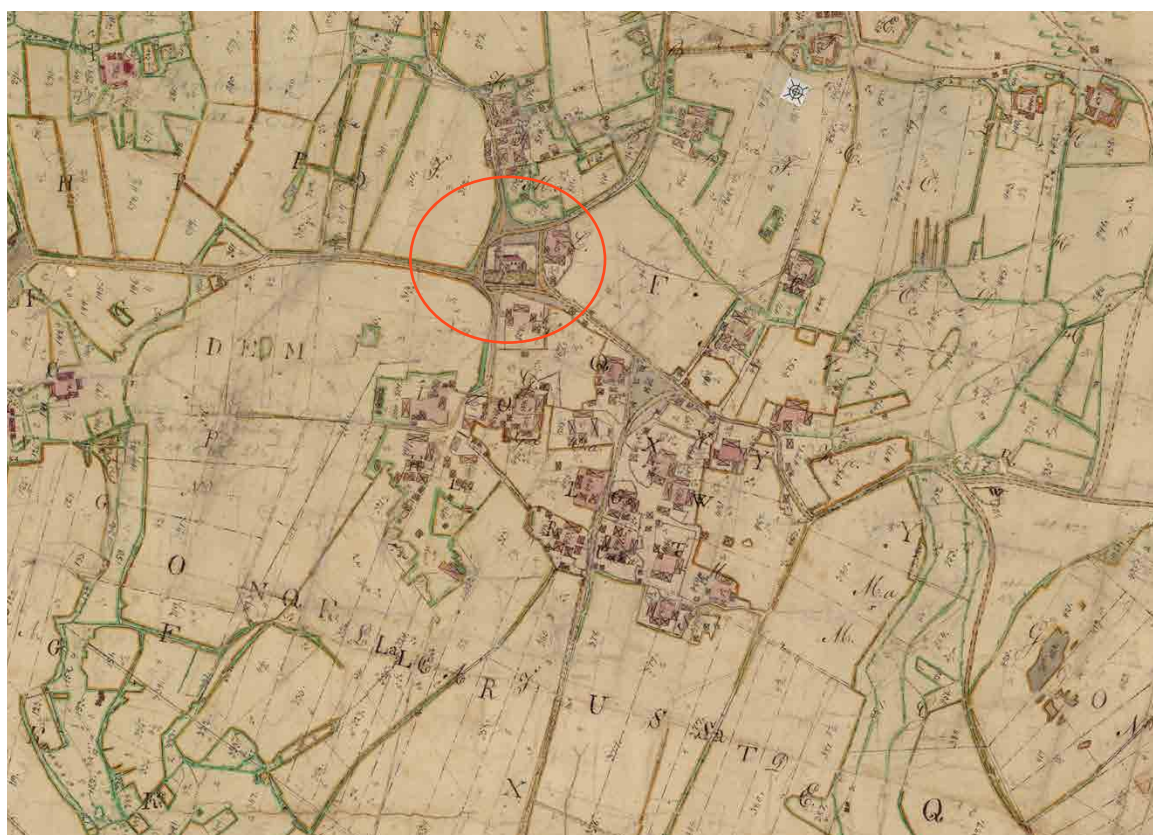
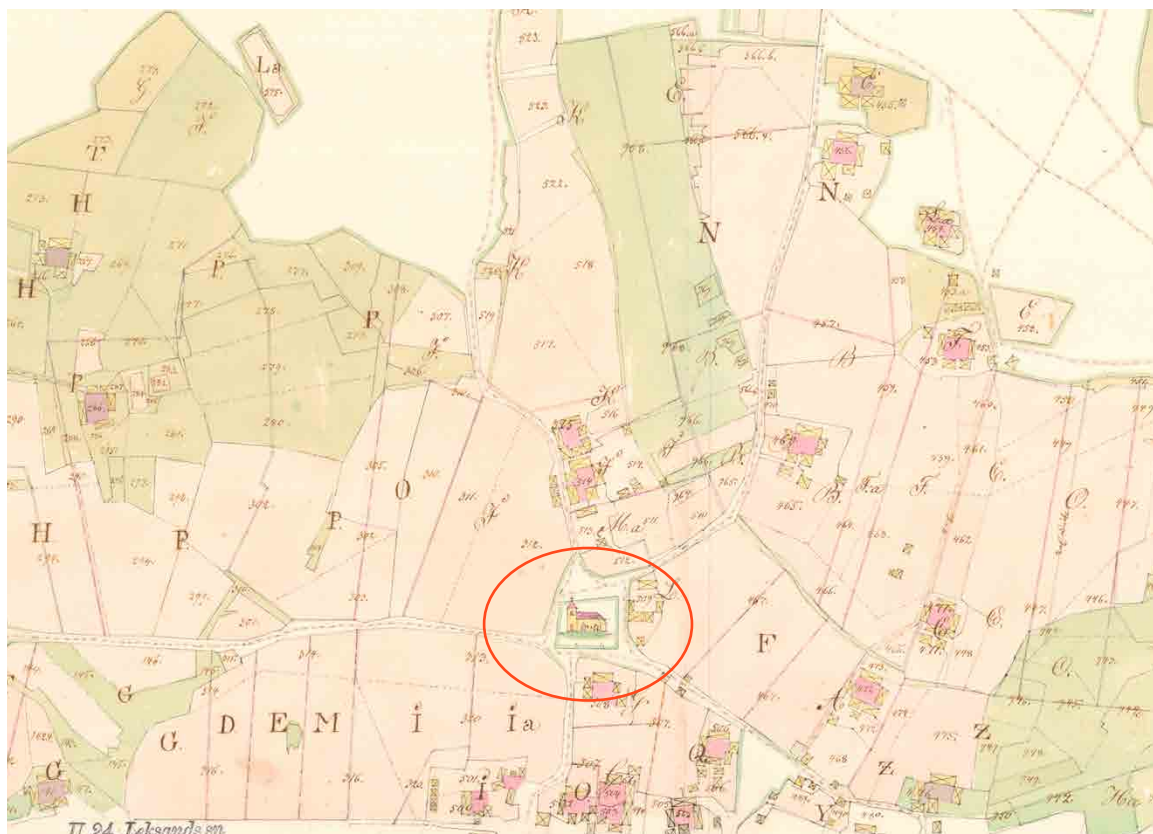
Kapellaget ombildades till en annexförsamling 1923. Djura ligger idag i Leksands kommun, som ursprungligen bildades som Leksands landskommun 1863. År 1971 ombildades landskommunen till Leksands kommun. År 1974 uppgick Siljansnäs och Åls kommuner i Leksands kommun.

Djura hembygdsgård som invigdes 1939. Foto: Dalarnas museums bildsamling.

Gravvård med efternamn som också förekommer som gårdsnamn på gravvårdar på Djura kyrkogård.

Storskifteskartor från 1819 och 1827 Djura socken. Kyrkan är utmarkerad med en kyrkosymbol men utbredningen av kyrkogården är i överensstämmande med verkligheten under aktuell period. Karta: Lantmäteriet.

Kyrkogårdshistorik

Den äldsta kyrkogården

Djura var tidigare kapellförsamling under Leksand och församlingsborna hade lång väg till moderkyrkan i Leksand. En första kyrkogård kan ha blivit anlagd i anslutning till att det första kapellet byggdes 1648. En kyrkogård ska ha varit etablerad 1782, kort efter uppförandet av det nya kapellet. Begravningsplatserna utgjorde främst en stor öppen yta och saknade egentlig gestaltning under perioden före 1700. Den första som gravsattes var Lind Olof Olssons och Anna Larsdotters son Anders den 2 juni 1782. Hans gravvård finns inte längre kvar på kyrkogården och var han gravsattes är inte känt. Den äldsta delen av kyrkogården ligger dock söder om kyrkan.

Först under 1790-talet började arkitektoniska tankar bli en del av utformningen och man framförallt började plantera träd. Under 1700-talet

Fotografi från 1900-talets början som visar Djura kyrka och kyrkogård från väster. Utvidgningen från 1892 är genomförd och kyrkogården avgränsas med ett staket åt väster. Foto: Dalarnas museums bildsamling.

omgärdades kyrkogården av balkar av trä täckta med bräder, en så kallad kyrkogårdsbalk, en form av timrad omgärdning med medeltida ursprung. Kyrkogårdsbalken ersattes av en gråstensmur i början av 1780-talet. Muren hade två välvda ingångar av tegel med grönmålade portar på södra sidan. Från 1815 finns en uppgift om att muren läggs om och repareras på norra, västra och södra sidan. På östra sidan berättas om att muren ska "läggas" vilket tyder på att det inte funnits någon mur där sen tidigare. I samma dokument står att boden ska flyttas och repareras. Det finns också uppgifter om att boende i trakten gav sig på arbetet med den nya kyrkogårdsmuren då det ansågs att den gick för nära vägen. Hur Djuras första kyrkogård i övrigt var gestaltad är inte känt men dess utbredning var sedan 1830 densamma som den yta som ligger i kyrkans absoluta närhet idag, inom stenmuren. I ett protokoll från allmänna kyrkostämman 1880 kallas boden för material- och bårhusbyggnaden. Djura kyrka finns inritad som kyrkosymbol på storskifteskartan över byns inägor från 1819 och ligger där vägarna möts i byns centrum. Området finns också med på storskifteskartan från 1827. Kyrkan utgörs fortfarande bara av en kyrkosymbol men kyrkogården är bildligt gestaltad med högar av mörk mull. Den bör ge en relativt rättvis bild av hur markytan på kyrkogården kan ha sett ut under hela 1800-talet och en bit in på 1900-talet. På en bild från Djura kyrkogård från tidigt 1900-tal syns att marken var täckt med gräs och ytan ojämn. Gräsets slogs sannolikt med lie en eller två gånger per år. Kartbilden visar också vad som skulle kunna vara ett staket och två tornliknande ingångar. Att kyrkogårdens mark var ojämn måste ha varit ett återkommande problem. Det finns uppgifter från 1826 som berättar om hur en man från varje rote kallades in under två dagar per år för att åtgärda problemet med den "mycket gropiga" kyrkogården. I samma dokument går att läsa om hur man samtidigt passade på att lägga grovt grus utmed kyrkogårdsmuren för att undvika sättningar. Muren var för övrigt föremål för flera reparationer under hela 1800-talet och återkom i protokollen flertalet gånger.

Köpegravar och allmänna varv

1800-talets kraftiga befolkningstillväxt fick som konsekvens att det även var fler människor som dog. På kyrkogårdar med begränsad yta behövde församlingarna därför ta upp nya gravar med allt snävare tidsintervall. Därigenom uppstod ett ökat behov av organisering, ordning och planering av kyrkogården. För att undvika att gamla gravar återanvändes för tidigt inrättades på vissa platser redan innan 1800-talet en kronologisk beläggningsordning, där gravarna placerades i rad och användes kronologiskt i den ordning som människor dog. Kronologisk beläggning kunde i vissa fall medföra en demokratisering av gravsättningen, då systemet påtvingades alla invånare i vissa socknar. Då kunde torpare vila bredvid brukspatroner. Före det nya systemet infördes tillämpades en mycket gammal typ av indelning, efter byar eller hem-

Fotografi över Djura kyrka och kyrkogård från tidigt 1900-tal. Det allmänna varv som låg framför kyrkan innan utvidgningen under 1930-talet syns med sina träkors. Markytan är gropig och ojämn och några markerade gravrader eller gångvägar framgår inte. Foto: Dalarnas museums bildsamling.

man. Detta kunde orsaka oreda då det var svårt att hålla reda på de gamla hemmansgravarnas belägenhet. Djura kyrkogård utvidgades något åt norr redan under 1830-talet genom att muren på den norra sidan fick en något rakare dragning och att området utökades åt väster men det verkar inte troligt att det norra området användes för gravsättning under den perioden. I ett protokoll från en av kapellförsamlingens allmänna kyrkostämmor 1879 framgår nämligen följande:

”Då den del af kyrkogården, som hittills använts för begravningar, visat sig vara otillräcklig, hade förslag väckts att för sagda ändamål använda äfen den del som ligger norr om kyrkan, och blef detta förslag af församlingen bifallet”

Den norra sidan hade under en period förknippats med ondska och ingen ville bli begravd på den sidan. När den norra sidan om kyrkan togs i bruk för gravsättning kom den kronologiska beläggningsordningen att användas, ett system som då kan ha varit nytt på Djura kyrkogård.

Under 1800-talets sista decennier kompletterades den kronologiska beläggningsordningen med gravplatser som gick att köpa, så kallade enskilda gravar, eller köpegravar. De allmänna gravarna uppläts utan avgift under 40 år. De belades kronologiskt, i samma ordning som människorna gick bort. När gravrätten gick ut efter 40 år började beläggningen oftast om från början. Enskilda gravar uppläts till en privatperson för all framtid mot avgift. När det blev möjligt att köpa sig ur den allmänna linjen uppstod flera bieffekter med systemet. De som hade tillräckligt mycket pengar kunde köpa sig mer attraktiva placeringar på kyrkogården genom att införskaffa en enskild grav/köpegrav. De allmänna varven reserverades för de mindre bemedlade. Således kom industrialismens ekonomiskt rotade klassamhälle att följa med människorna ända in i graven. Även om vissa personer sparade länge för att ha råd med en enskild gravrätt och en tidstypisk sten, är den generella gravstenskronologin i mångt och mycket en berättelse om ett välbärgat borgerskap. Gravvårdar i allmänna varv var ofta mer eller mindre obeständiga med småskaliga gravvårdar i trä, järn eller i vissa fall betong. En annan konsekvens av systemet var att det i vissa fall efterföljdes så strikt att inte ens äkta makar fick vila bredvid varandra. Systemet gav i många fall upphov till ännu i dag synliga uppdelningar mellan de som hade råd att köpa en gravplats, och de som fick vila i de allmänna varven.

De äldsta gravarna på Djura kyrkogård, är belägna på norra sidan av kyrkan, den äldsta tillkommen i anslutning till att kyrkogården utvidgades 1830 och den näst äldsta i anslutning till att den norra sidan började användas 1879.

Den äldsta gravvården på kyrkogården är en vård i gjutjärn från 1834, över familjen Mattsson. Om den står på ursprunglig plats är inte känt men den är från perioden innan kyrkogårdens norra sida började användas. Kanske är placeringen intill tornet inte att räkna som på den norra sidan på den dåvarande kyrkogården, utan den västra, en mycket finare placering.

Den näst äldsta gravvården på kyrkogården är från 1885, över drängen Olars Anders Persson i Hedby. Han blev bara 25 år gammal. Gravvården placerades här strax efter att den norra sidan började användas för gravsättningar.

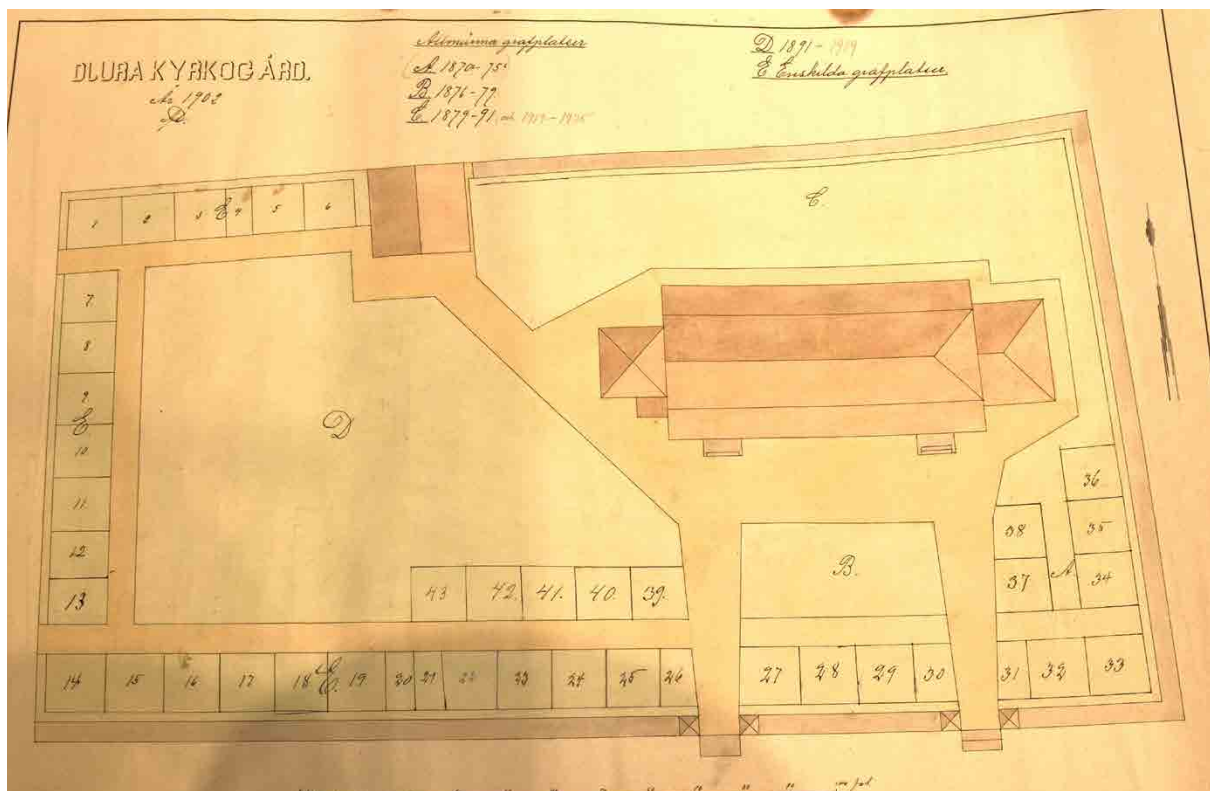
Djura kyrkogård utvidgas

När det nya systemet med enskilda gravplatser började användas på Djura kyrkogård är inte känt men det kan ha varit i anslutning till att kyrkogården utvidgades 1892. I slutet av 1800-talet hade den gamla kyrkogården blivit fullbelagd och mark väster om den gamla kyrkogården köptes in från Knuts Olof Olssons dödsbo. Marken kallades för Kapellsgärde och gränsade till västra sidan av kyrkogården. När åtgärden var klar ritades en ny karta, år 1902, som visade den nya utbredningen och placeringen av de nya enskilda gravplatserna. Gravplatserna hade placerats utmed kyrkogårdens ytterkanter, längs hela södra sidan och utmed nordöstra kanten. Ett fåtal är också placerade utmed nordvästra sidan. Området kring koret, som vanligtvis huserar de finaste gravplatserna, var så litet att inga gravvårdar fick plats. De tomma ytorna visar de ytor som var avsedda för allmänna varv, ett på den norra sidan, två små på den södra sidan, och ett nytt, mitt framför kyrkans torn. Områdena på södra och norra sidan är båda från tiden innan utvidgningen 1892. Kartan visar också årtal för när gravarna inom respektive område är anlagda.

- Område A omfattar gravar från 1870-75
- Område B omfattar gravar från 1876-79
- Område C gravar från 1879-91 och 1919-35.
- Område D från 1891-1919 (årtalet 1919 är inskrivet med blyerts senare).

Område A ligger på södra sidan, mellan flera enskilda gravar, område B också på södra sidan, område C på norra sidan och område D utgör den nya ytan framför kyrktornet. Område C är det enda av områdena avsedda för allmänna varv som fortfarande innehåller allmänna gravar idag. Gravvårdarna där är från tiden mellan 1920 och 1934, med två undantag, och kommer från omläggningen som kartan nämner som påbörjades 1919. Undantagen utgörs av två gjutärnskors från 1843 och 1885. Dessa kommer från kontexten med kronologisk beläggningsordning, då gravsättning skedde på hela kyrkogården i ordning efter att personen ifråga avlidit och kan därför inte sägas vara rena allmängravar. De är också mycket mer påkostade än omgivande gravvårdar.

På kartan syns också en bod på kyrkans nordvästra sida. Det kan vara den bod som nämns i handlingarna från 1815. Varifrån den flyttades till sin nya plats är inte känt. Den nya delen omgärdades av ett plank vilket också framgår på kartan. Gångarna var grusade och omkring 1 meter breda. Det finns uppgifter om att kyrkogården gödslades med benmjöl vilket borde tyda på att det finns planteringar på kyrkogården redan i slutet av 1800-talet. På foton från 1920-talet syns kyrkogården och det allmänna varvet som kom att anläggas på kyrkans västra sida vid utvidgningen i slutet av 1800-talet. Gravvårdarna utgörs av höga träkors som ser ut att stå huller om buller. Inga tydliga gravrader framgår av bilden.

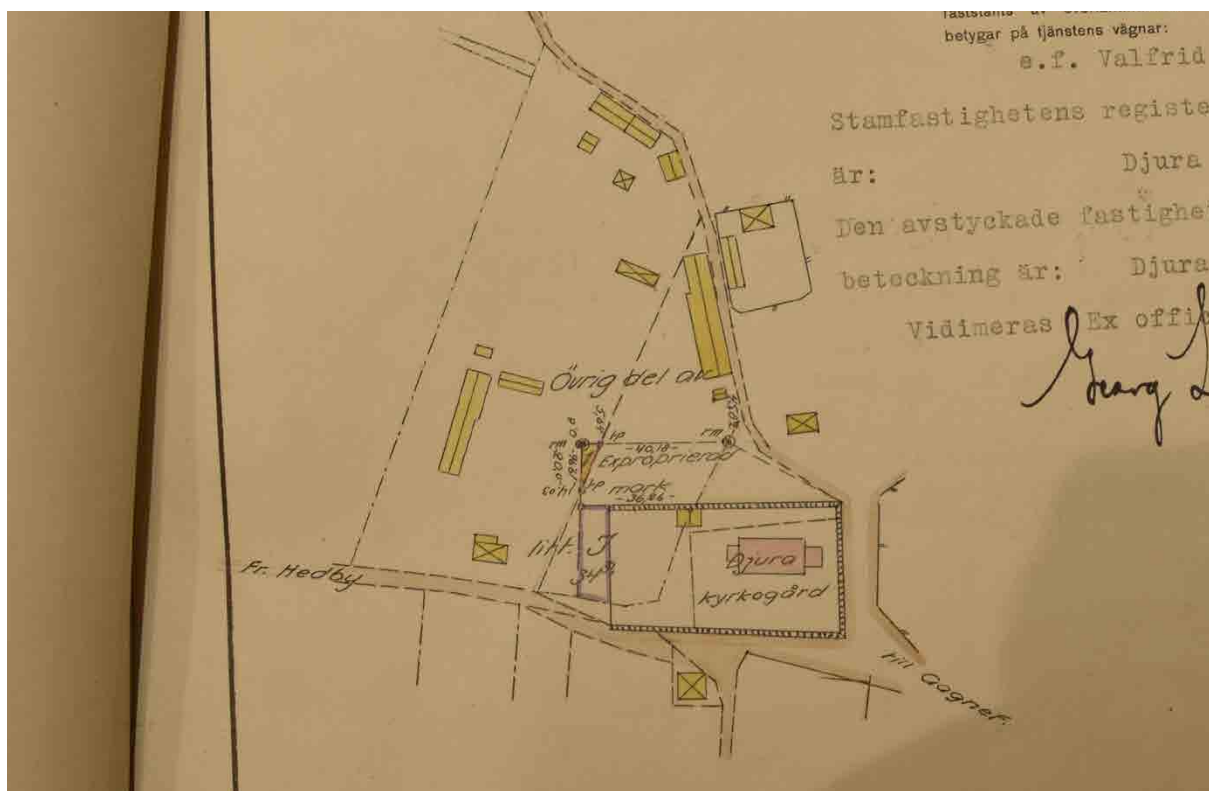

Karta över Djura kyrkogård från 1902. De enskilda gravplatserna är utmarkerade med nummer och de allmänna gravplatserna ryms inom de öppna gravfälten norr, söder och väster om kyrkan. Källa: Leksands kyrkoarkiv, ULA.

Katalogstenar och gravkullar

Med det allmänt ökade välståndet kring sekelskiftet 1900 fick fler råd att köpa sig en grav och resa en vård av sten. Inspiration hämtades ur allmänt spridda gravstenskataloger från landets största stenhuggerier. Även i de fall gravvårdarna högs på lokala stenhuggerier styrdes utformningen vanligen av typexempel i nygotisk eller klassicistisk stil, snarare än av lokala traditioner. Högsmala obelisker, kors och bautastenar blev populära, liksom den markerade gravkullen och i vissa fall stenramar eller omgärdningar. Den lokala tillverkningen fortsatte men anpassades efter de stora stenhuggeriernas utbud. På så sätt minskade de regionala särdragen och kyrkogårdarna blev mer likartade över landet. Flera stora stenhuggerier låg på ostkusten och de nya järnvägslinjerna möjliggjorde transporter. Den svarta graniten, också kallad Diabas, kom att dominera kyrkogårdarna där de höga vårdarna var ett ideal som kom att bli rådande fram till 1930-talet. Grusgravarna blir även vanliga under denna tid, ofta med en häckomgärdning eller stenram och kom att bli mycket vanlig på Djura kyrkogård. 1911 grusas och planteras området utanför södra kyrkogårdsmuren och 1921 försågs kyrkvallen med elektriskt ljus.

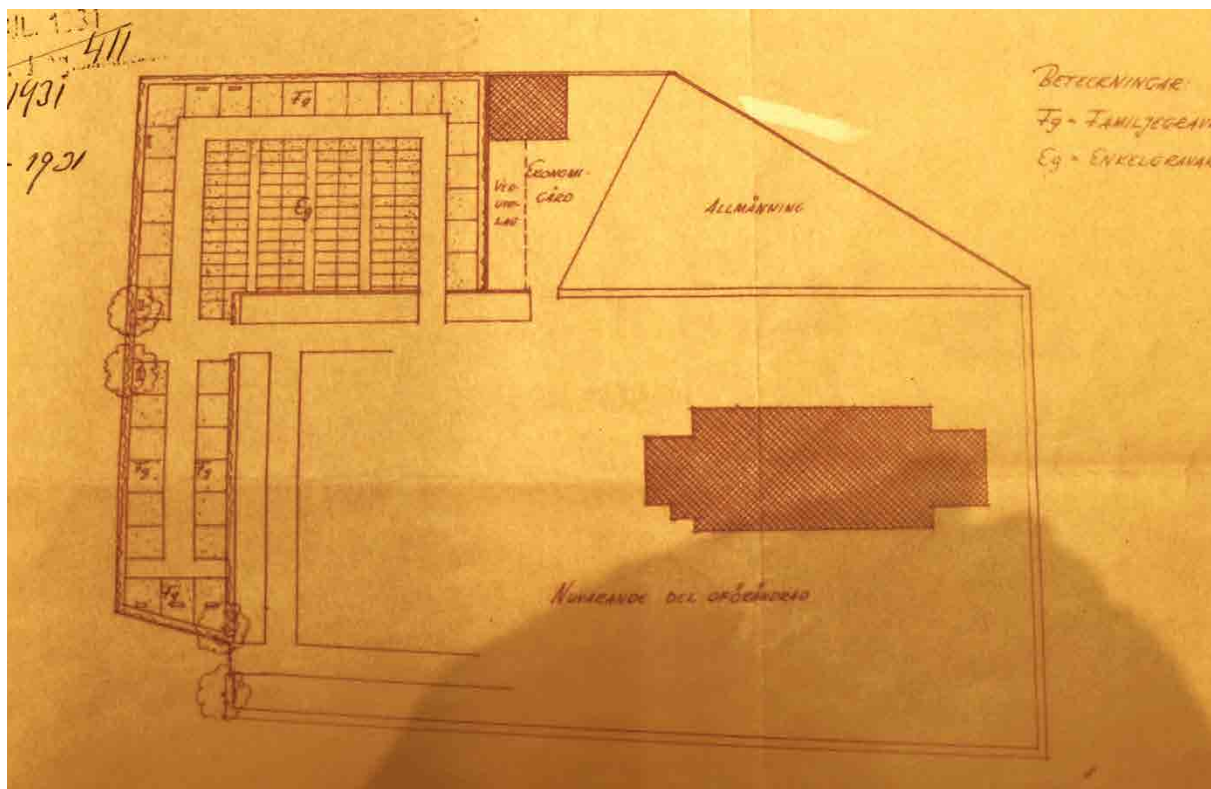
Under 1919 återkom frågan om utvidgning då kyrkogården började bli full igen och församlingen önskade köpa in två områden, ett område väster om

Karta över det två områden aktuella för utvidgning av kyrkogården. Område J hade församlingen redan i sin ägo men det norra markområdet fick exproprieras efter förhandlingar 1933. Källa: Leksands kyrkoarkiv, ULA.

och ett område norr om kyrkogården. Det västra markområdet kunde inköpas utan problem. Det kom från Nises Petter Perssons hustrus dödsbo. Det uppstod dock diskussioner kring det norra markområdet då ägaren Knuts Daniel Danielsson inte ville sälja det till församlingen. Ägaren bodde på gården intill och menade att deras inkörsväg samt potatisland skulle komma att försvinna. Även matboden skulle behövas flyttas. Tillsammans med att man inte önskade ha begravningsplatsen så nära in på utvidgningen på grund av hälsoskäl. Man menade istället att en ny kyrkogård skulle anläggas någon annanstans. Det slutade med att markägarna stämde Djura församling vid Leksands och Gagnefs tingslag 30 augusti 1932. Efter tingsförhandlingar, som församlingen vann, fick marken slutligen lov att exproprieras 1933.

Länsarkitekt Magnus Dahlander hade under 1931 upprättat ett förslag till utvidgning. Kyrkogården kom att utvidgas både åt nordöst och nordväst. Den gamla kyrkogårdsmuren kring kyrkan fick vara kvar medan den nya utvidgningen omgärdades av en häck. Samtliga gravfält skulle bestå av gräsmattor. Dahlander ritade in betydligt fler familjegravar än tidigare, och området som helhet avdelades med flera gångar. Familjegravarna skulle utgöras av 3x3 till 3,5 meter och enkelgravarna till 2,2x1,1 meter. Området omfattade inga urngravar. Enkelgravarna skulle ligga i liv med omgivande gräsmatta medan familjegra-

Magnus Dahlanders ritningsförslag från 1931. Kyrkogården föreslogs kompletteras med ett till område för allmängravar och rader med köpegravar. Källa: Leksands kyrkoarkiv, ULA.

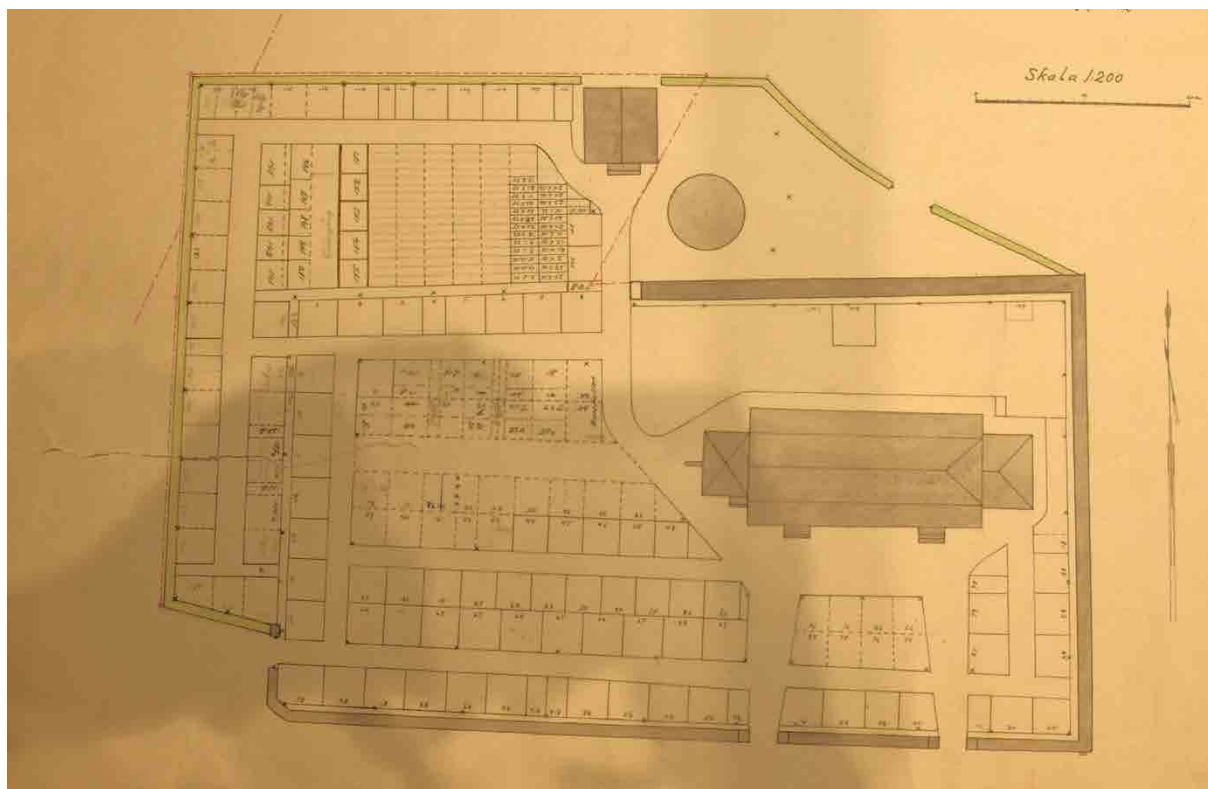

Fotografi från sent 1930-tal som visar det allmänna varvet inom det nyligen utvidgade området. Det visar att det nya området tämligen omgäende blev belagt. Gravvårdarna är övervägande av sten i det här området men är små och tätt placerade, vilket var det vanliga inom allmänna varv. Källa: Dalarnas museums bildsamling

Fotografi från början av 1900-talet som visar äldsta delen av kyrkogården och kyrkogårdsmuren från 1800-talet. De båda ingångarna med sina utanpåliggande trappor syns tydligt. Flera gravvårdar syns sticka upp bakom muren. Längst fram i bild syns också fattigbössan. Källa: Riksantikvarieämbetet.

varna enligt arkitektens idé gärna fick utgöras av en låg gravkulle, antingen kantad med sten och försedd med låg gravvård eller endast med en högre vård utan kantsten. Enkelgravarna skulle endast förses med ett kors av järn eller trä. Kyrkogården omgärdades enligt Dahlanders skriva anteckningar av en häck "enligt samma art som den nuvarande". Det är därför troligt att staketet som tidigare omgärdat den västra sidan ersatts av en häck vid någon okänd tidpunkt. Material- och benboden flyttades återigen i anslutning till den nya utvidgningen. Området där den stod var aktuellt för fler allmänna gravplatser eftersom området framför kyrktornet nu skulle användas för köpegravar. Delar av muren på norra sidan, omkring 2 meter, togs bort medan den södra

Karta över Djura kyrkogård från 1937. Kyrkogården är utvidgad åt nordväst och omfattar nu fler enskilda gravplatser än tidigare. Istället för det allmänna varv som låg framför kyrktornet finns nu flera rader med familjegravar. Ytterligare ett varv har dock tillkommit i den norra delen. Källa: Leksands kyrkoarkiv, ULA.

muren förlängs och en ny entré skapas i det sydvästra hörnet. Tack vare att församlingen också fått köpa in allmänningen norr om kyrkogården kunde det också planeras för en ny ekonomigård i den delen. Området mitt framför klockstapeln delades in i stora gravplatser utmed raka ordnade linjer. Idag finns inte längre några spår kvar av att området användes för allmänt varv. Ett nytt område för allmänna gravar togs istället upp inom det utvidgade området. När åtgärderna var färdigställda ritades en ny karta för kyrkogården 1937. Den visar kyrkogårdens nya utbredning, med en hög andel familjegravar, nytt gångnät och ny ekonomigård på norra sidan.

Eldbegängelse

I Europa spreds under 1800-talets andra halva idéer om fördelarna med eldbegängelse gentemot kistbegravning. Bakgrunden var främst att hygieniska problem hade uppstått på begravningsplatser i större städer på grund av den snabba urbanisering som skedde. I syfte att skapa opinion bildades särskilda eldbegängelseföreningar. De första föreningarna kom 1874 och Sveriges första grundades 1882, till en början under namnet Svenska Likbränningsföreningen (i dag Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund). Eldbegängelseföreningarna ivrade för byggnationen av krematorier, vilket ledde till att Sveriges första

Flygfoto som visar kyrkogården vid 1900-talets mitt. En mycket stor andel av gravplatserna utgjordes av sandgravar, både väster och söder om kyrkan. De enskilda gravplatserna var omgärdade av häckar och kyrkogården hade också en mycket hög andel träd. Båda ingångarna på södra sidan är fortfarande kvar. Kyrkogården omgärdas av en häck kring den nordvästra sidan och en stenmure kring den gamla delen. Foto: Dalarnas museums bildsamling.

försökskrematorium byggdes 1887 i Hagalund. Fram till och med 1930 byggdes bara fem krematorier i Sverige, men sedan ökade takten och hela arton stycken byggdes bara under 1930-talet. Till en början omfamnades idén om eldbegängelse främst av den bildade borgerligheten, men allteftersom Svenska kyrkan från 1930-talet började anamma kremering blev det vanligare även hos övriga delar av befolkningen.

Upprepningens estetik och efterkrigstidens gravstenar

Under 1950- och 1960-talen förändrades samhället i rask takt. Storskalighet och rationalitet präglade det moderna samhället, och så även kyrkogårdarna. Resultatet blev ofta standardiserade och upprepande miljöer i lättskötta material som betecknades som underhållsfria. Tidens arkitekter önskade en avskalad och uppriktig arkitektur där helheten var viktigare än enskilda beståndsdelar. De bredlåga gravstenar som blev populära under 1900-talets första hälft blev mer eller mindre helt dominerande bland nya gravvårdar under efterkrigstiden. Inom områden som i sin helhet tillkom mellan 1945 och 1980 är det vanligt att gravvårdarna är placerade på långsträckta, raka rader eller längs en sammanhållande rygghäck. Det är i sammanhanget viktigt att påpeka att även om många av dessa gravvårdar har en likartad storlek och form, finns också mycket som gör stenarna unika. Liksom det finns en enformighet i storskaligheten finns en mångfald i huggningstekniker, stensorter från när och fjärran, bildkonstmotiv, speciella typsnitt och inskriptioner.

År 1952 köpte församlingen in ytterligare mark och kyrkogårdens område fick den utbredning den fortfarande har idag. Kyrkogården var fullbelagd och behövde utvidgas för att dels omfatta fler kistplatser men också inrymma ett urngravsområde, efter tidens anda. Området omfattade delar av de gårdar som gränsade till kyrkogården och församlingen förband sig till att under 25 år från köpedatum inte nyttja mer än 8 av markområdets 15 meter för begravningsändamål. Resterande område fick brukas av säljaren så länge denne fortsatte med sin jordbruksrörelse under samma tidsperiod.

Kyrkogården får sin nuvarande gestaltning

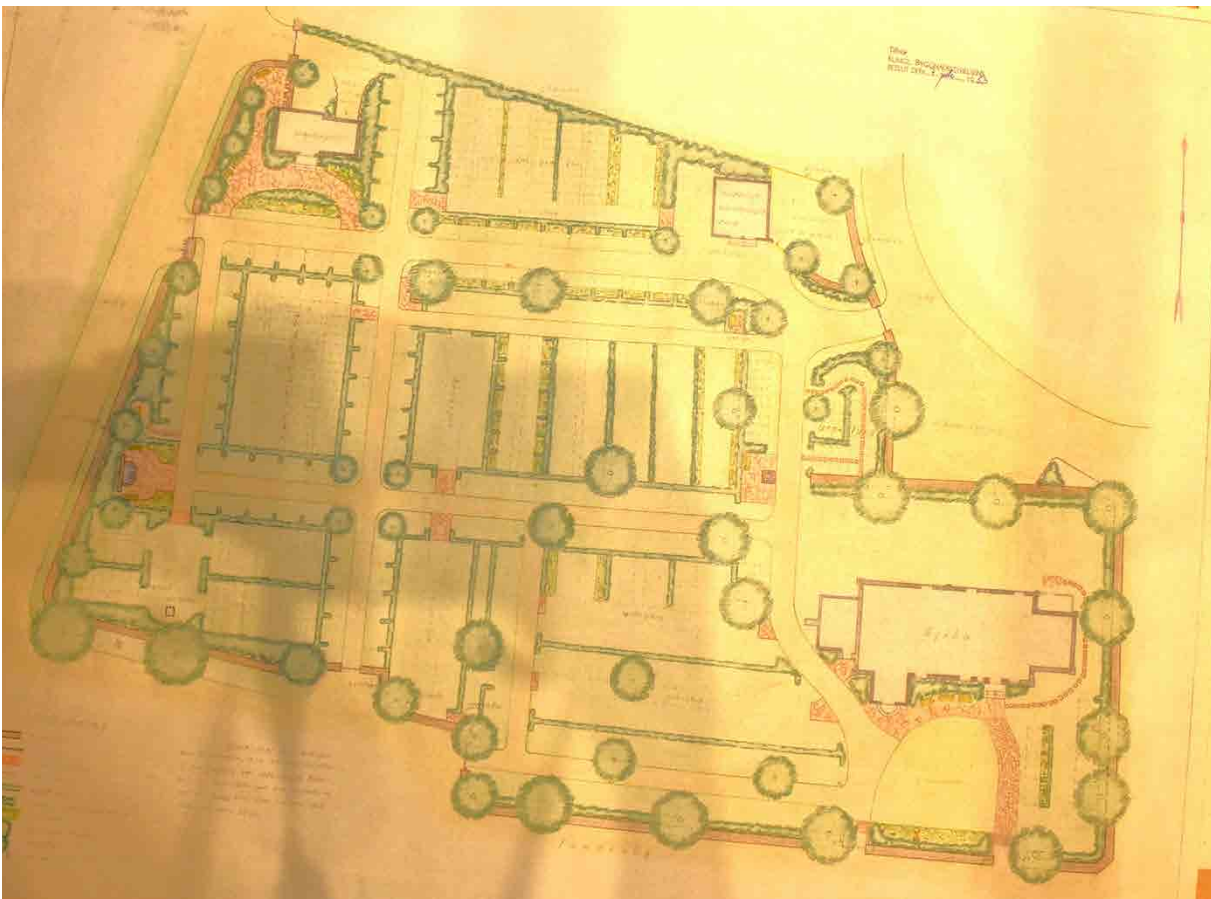
Djura kyrkogård hade från tiden efter utvidgningen under 1930-talet fått en för det tidiga 1900-talet typisk gestaltning med stora sandgravar omgärdade med snöbärshäckar. En gestaltning som inte kom att bli långvarig utan ersattes av modernismens strikta ideal redan efter ett tjugo år i och med att det blev aktuellt med åtgärder under 1950-talet. Åtgärderna omfattade nämligen inte bara utvidgning och gestaltning av det nya området utan kom att innebära stora förändringar för kyrkogården som helhet. Ritningarna togs fram av trädgårdsassistent A. Segerros på Hushållningssällskapet 1953. Han presenterade en mer lättskött kyrkogård helt enligt tidens ideal vilket kom att innebära mycket stora förändringar av kyrkogårdens utformning.

"Hela kyrkogården verkar något rörig och plottrig och gräsmattor saknas".

- A. Segerros

Byggmästare Birger Waahler och trädgårdsmästare John Brohlin fick i uppdrag att genomföra åtgärderna och skrev på entreprenadkontraktet 1954.

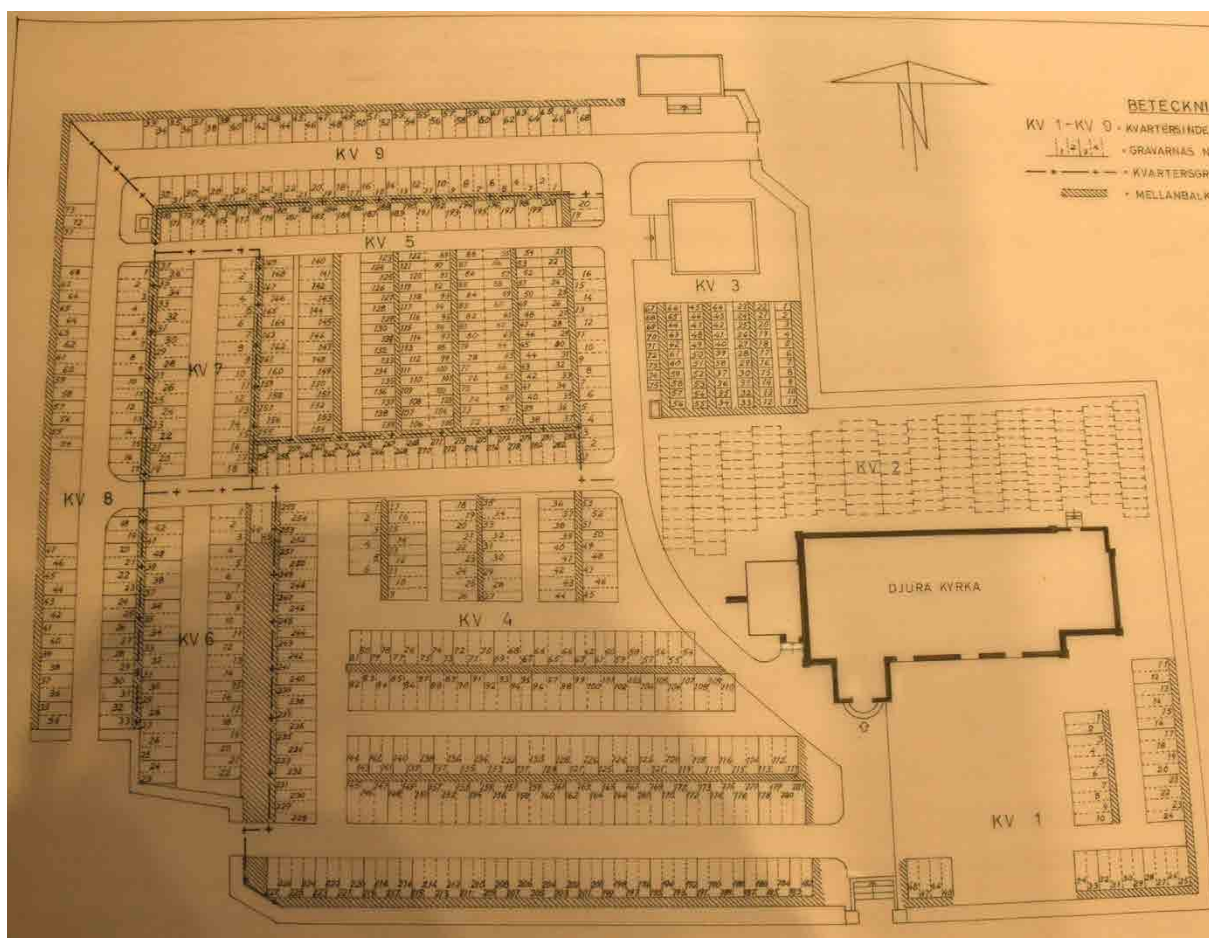
Kyrkogården åtgärdades i etapper och samtliga grusgravar ersattes med gräsmatta och omgärdningshäckarna togs bort. Samtliga grusgångar inom området närmast kyrkan togs också bort och ersattes med gräsmatta. Framför kyrkogårdsgrindarna fanns trappor som båda stack ut i vägbanan. Enligt Segerros beskrivning *"kunde vägtrafikanter lätt snava över dessa trappor"* och han förslog därför att de istället skulle placeras innanför muren. Gångarna lades om och grindarna sänktes för att komma i samma nivå som vägbanan. Området rakt väster om klockstapeln, som från början fungerat som allmänt varv och sedan 1930-talet för familjegravar, justerades då de *"fått en något egendomlig utformning"*. Mest troligt fanns här fortfarande gravvårdar från flera olika omläggningar placerade efter sin tids indelning vilket gav ett rörigt intryck

Segerros första ritningsförslag över kyrkogårdens nya utformning, från 1953. Källa: Leksands kyrkoarkiv, ULA.

Djura kyrkogård efter att Segerros åtgärder hade genomförts. Sandgravarna är borta och ersatta av gräsmatta. Gångarna på kyrkogårdens äldsta område är borttagna tillsammans med den södra ingången. Även en stor dek av trädbeståndet är gallrat. Foto: Dalarnas museums bildsamling.

Djura kyrkogård efter att Segerros åtgärder hade genomförts. Gravraderna är raka och gravvårdarna i en sammanhållen höjdlinje med tillhörande rygghäckar, allt enligt modernismens ideal. Källa: Leksands kyrkoarkiv, ULA.

enligt arkitekten. Byggnadsstyrelsen gick dock in och stoppade flera av åtgärderna inom de äldsta delarna av kyrkogården och det allmänna varvet på norra sidan, det äldsta kvarvarande, lämnades i princip orört istället för att läggas om. Grusgravarna på kyrkans södra sida, ca 10 stycken vid tillfället, lades dock igen, gravvårdarna flyttades om inom sina respektive gravplatser och marknivån inom det allmänna varvet på norra sidan kom att justeras, trots Byggnadsstyrelsens invändningar. Det var också i samband med åtgärderna under 1950-60-talet som den östra ingången på kyrkans södra sida murades igen och den västra flyttades mitt för kyrkans vapenhus. Det nya området planerades för allmänna gravar, i handlingarna kallade ensamgravar, samt familjegravar och en urnlund. Det planerades också för ett separat gravkapell med bisättningsrum i källaren. Kapellet skulle placeras i den nordvästra delen av den nya utvidgningen omgiven av ett stenlagt markområde med planteringar men planerna kom aldrig att genomföras. Församlingen meddelade Byggnadsstyrelsen samma år att det inte förekom något behov av ett separat kapell. Ytterligare en

uthusbyggnad tillkom inom ekonomigården på kyrkans norra sida samtidigt som den befintliga bårboden/materialboden flyttades dit.

För ökad enlighet på kyrkogården beslutade också kyrkorådet 1956 om fastställda mått för gravvårdar. Helgravar, stående, fick ha en maxhöjd om 60 cm. Halvgravar, stående på lång- eller kortsida, max 40 x 52 cm. Urngravar, liggande sten, 27 x 35 cm. Det är därmed troligt att systemet med köpegravar och allmänna varv togs bort i Djura i anslutning till det.

Dagens moderna kyrkogård

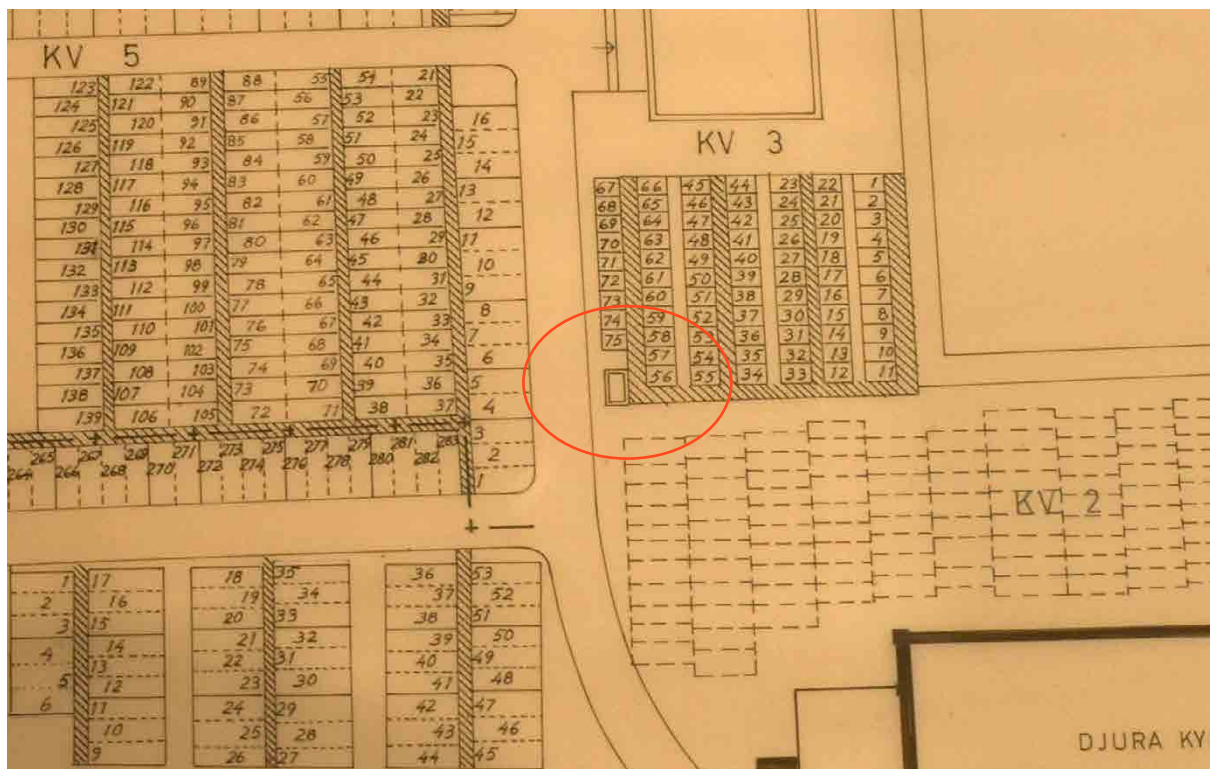
Idag är det fortfarande Segerros modernistiska omstrukturering som dominerar karaktären på Djura kyrkogård. Tidigare utvidgningar hade fokuserat på sina respektive områden medan den sista stora utvidgningen kom att förändra kyrkogårdens gestaltning i sin helhet. Det västra området som fanns med på Segerros första ritning, kom inte att åtgärdas i anslutning till resterande åtgärder. Under 1980- och 90-talet hade församlingen samarbeten med trädgårdsarkitekt Bernhard de Haan från Gangnef som hjälpte till med åtgärder kring växtligheten inom det nya området. Flera gamla björkar som ansågs vara utdömda ersattes med nya. 1985 beslutades att platserna i anslutning till den gamla boden inte längre skulle brukas, mest troligt för att ge plats till maskiner och annat som nu blir i dagligt bruk på kyrkogården. Flera olika ritningsförslag på hur det västra området skulle organiseras presenterades, det första i samband med Segerros åtgärdsförslag 1953 och det sista inför att åtgärderna genomfördes under 2013.

På senare tid har det allmänna gravskicket mer och mer gått från kistgravar med full gravrätt till olika former av askbegravning, anonym eller ej, med svagare gravrätt. Det går att spekulera i förklaringar till varför, men en som brukar lyftas fram är att befolkningen i dag är mer rörlig än i äldre tider och därför inte lika benägna att vilja ha beständiga gravmonument i hemsocknen som de efterlevande måste underhålla. För att möta dessa behov är det vanligt att kyrkogårdar och begravningsplatser i dag anlägger minneslundar utan namngivna gravplatser eller askgravplatser som erbjuder enkla men namngivna gravplatser. Formellt försvann de allmänna varven i 1964 års gravrättslag men det varierar från kyrkogård till kyrkogård. Idag varar dess motsvarighet, avgiftsfria enpersonsggravar, i 25 år (utan kostnad). Kyrkogårdarnas gamla allmänna område har sedan 1960-talet ofta omvandlats till gravkvarter, urnlundar, minneslundar eller parkytor.

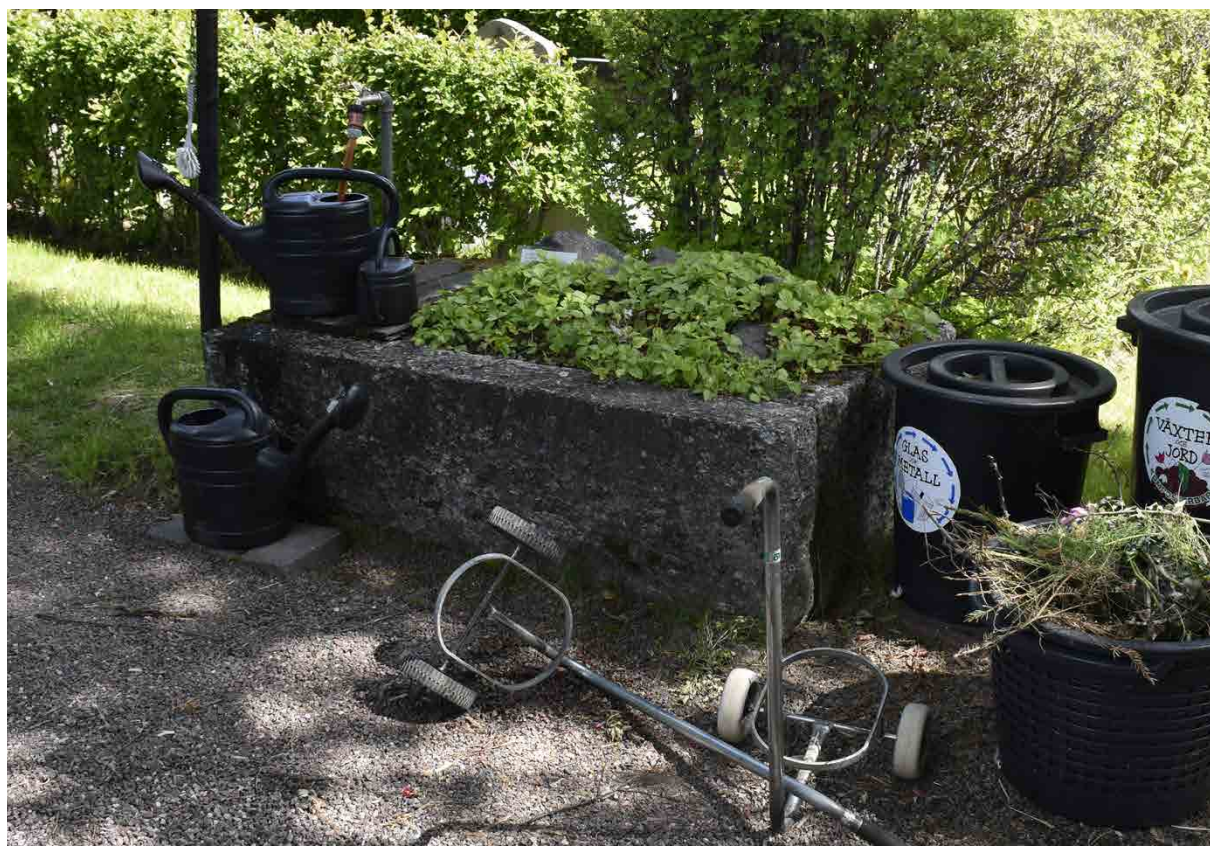
I början av 1980-talet utvidgades kyrkogården med ett kvarter åt norr och en gravrad utanför kvarter 8 åt väster. Området ritades av Rune Vilson på Hushållningsskällskapet. Det nya kvarteret fick en gestaltning anpassad efter kyrkogården i övrigt med gräsmatta och rygghäckar och invigdes 1984. 1990 tillkom en minneslund inom samma område och bestod av en damm och perenna planteringar omgärdade av en rygghäck av oxbär. Ritningarna togs

Djura kyrkogård efter att Segerros åtgärder hade genomförts. Gravraderna är raka och gravvårdarna i en sammanhållen höjdlinje med tillhörande rygghäckar, allt enligt modernismens ideal. Foto: Riksantikvarieämbetet

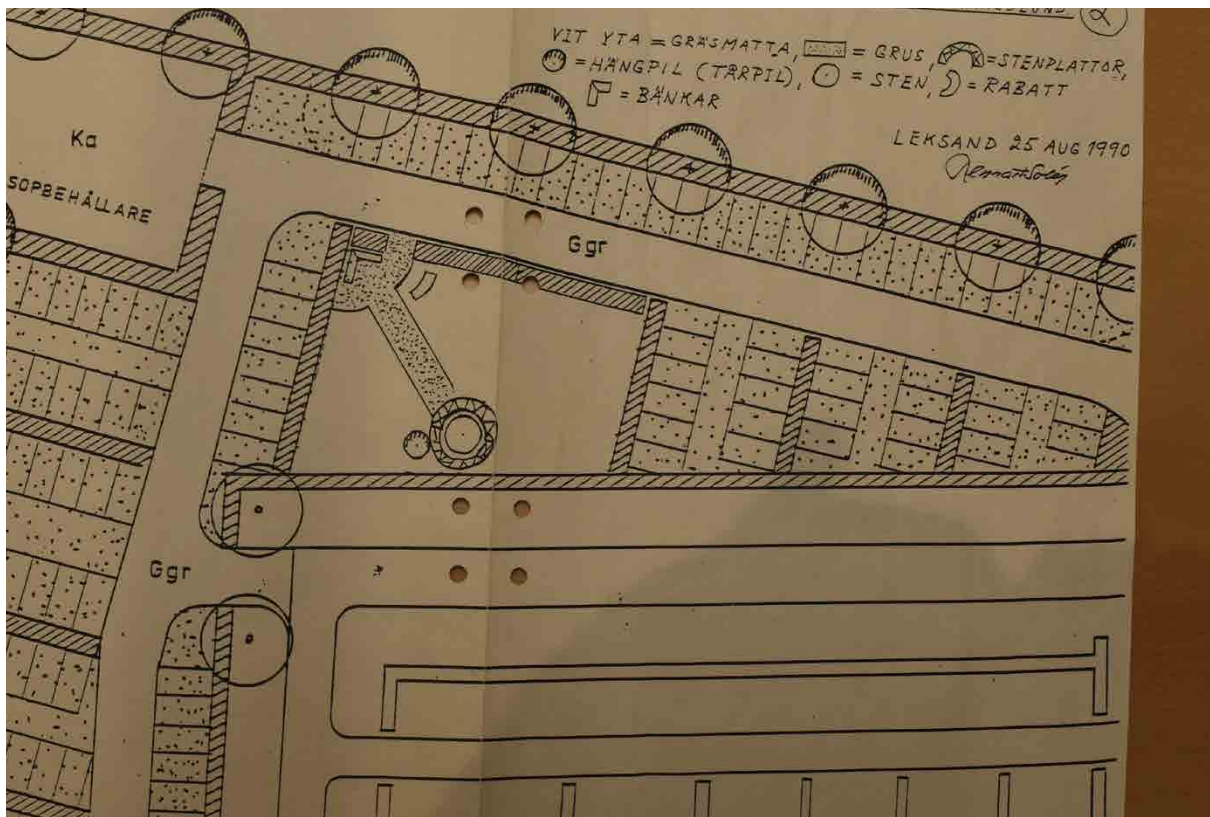
Två stycken bevattningsbassänger anlades i enlighet med Segerros förslag. Idag används båda för planteringsändamål. Källa: Leksands kyrkoarkiv, ULA.

fram av Lennart Solén och invigdes i november samma år.

2012 ansökte församlingen till Länsstyrelsen om tillstånd för ytterligare en utvidgning. Området ägdes redan av församlingen och omfattades av Segerros handlingar redan 1953 men kom aldrig med i den slutliga utformningen. Förslaget togs fram av Peder Melin på Ramböll Sverige AB. Det nya kvarteret omfattade kistgravar, askgravar och urngravar. Kistgravplatserna placerades inom områdets östra sida, för att ansluta till kyrkogårdens övriga kistgravsområden. Området kom efter färdigställande att ha plats för 40 kistgravar, 100 urngravar och 60 askgravar. Flera pentagoner placeras fritt spridda över ett trekantigt kvarter på kyrkogårdens västra sida. Enligt plan skulle varje pentagon förses med ett träd men pentagonerna blev för små och planterades med buskrosor 2017. Träden planterades fritt på området men klarade inte av växtzonen och behövde bytas ut. Området utgjorde är fortfarande relativt obelagt. I Djura församling genomför i snitt 2 kistbegravningar, 7,3 urnsättningar och 1,6 gravsättningar i minneslund per år. (2008-2010).

Ritning över förslag på utformning av minneslund inom kvarter 10, ritat 1990 av Lennart Solén. Källa: Leksands kyrkoarkiv, ULA.

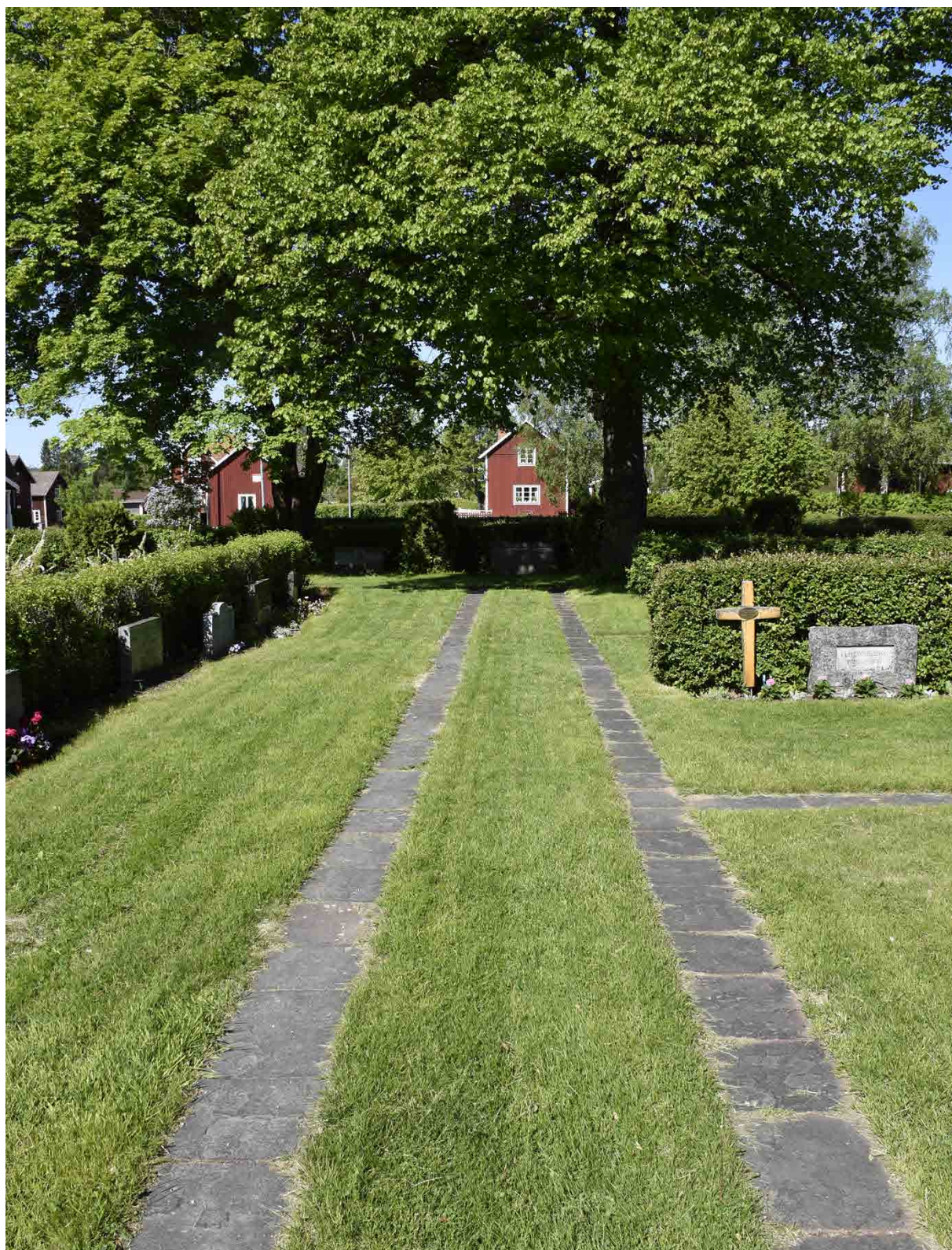

Fritt placerade pentagoner med plantering i mitten inom område från 2012.

Minneslunden som den ser ut idag.

I fonden till mittgången, tillkommen vid utvidgningen 1892 står en lind och en lönn. Gångstenarna, gräsmattan och rygg-häckarna kom till vid omstruktureringen under 1950-60-talet.

KARAKTÄR OCH VÄRDE

Djura kyrkogård är präglad av:

- Omstruktureringen som skedde under 1950-60-talen då kyrkogården fick sin nuvarande gestaltning med gräsmattor, ryggäckar och gravvårdar med sammanhållen höjdlinje utefter raka rader. Även den gröna gestaltningen tillkom vid den här perioden.
- Systemet med köpegravar och allmänna varv där gravvårdarnas placering, material och utformning representerar olika samhällsklasser och tidsepoker.

Merparten av utpekade gravvårdar på Djura kyrkogård representerar strukturen med enskilda- allmänna gravar men är från olika tidsepoker. Samtliga gravvårdar från kyrkogårdens två allmänna varv, ett från tiden mellan 1900–1930 och ett från perioden 1930–1970, har tillskrivits högt eller mycket högt värde. Som komplement till de allmänna varven har anslutande gravvårdar från områden med enskilda gravar pekats ut.

Merparten av kyrkogårdens utpekade gravvårdar, som är från 1900-talets mitt, har tillskrivits högt kulturhistoriskt värde medan ett tiotal som representerar tidigare utvidgningsetapper tillskrivits mycket högt kulturhistoriskt värde. Gravvårdar tillkomna före 1933 räknas som tidiga och har tillskrivits mycket högt kulturhistoriskt värde. Utpekade är också gravvårdar med titlar eller exklusiva material såsom marmor. Då andelen gravvårdar med gårdsnamn är mycket hög på Djura kyrkogård har dessa inte pekats ut om det varit den enda bedömningsgrunden.

Djura kyrkogård har en mycket hög andel omlagda gravplatser, främst från tiden kring 1940-60-talen. Kyrkogårdens äldsta delar är från en utvidgning som skedde 1830-92 men har en mycket låg andel bevarade gravvårdar från den tiden. Inom det äldsta varvet finns gravvårdar från tidigt 1900-tal men köpegravar från perioden saknas i princip helt. Gravvårdarna på köpegravsplatser inom området från 1892 har samtliga ersatts av nya gravvårdar under 1940-60-talet och kyrkogården i stort har en modernistisk karaktär med ryggäckar och bredlåga gravstenar med sammanhållen höjdlinje.

Värdefulla element och strukturer på kyrkogården

- Omgärdande mur från 1870-talet.
- Gravvårdar med gårdsnamn.
- Äldre trädbestånd.
- Hög andel gravvårdar i stenmaterialet Labrador.

Kvarter 2 fotograferat från väster. Gravraderna är något urtunnade men utgör fortfarande ett bra exempel på hur täta det gamla allmänna varven var. Gravstenarna är små och oansenliga.

Kyrkogården fotograferad från ekonomigården på den nordöstra sidan. Till höger syns boden från 1961.

Grindar tillverkade på Helgsta smedja.

KVARTER 1-2

Anläggande och utveckling

Kvarter 1 och 2 utgör kyrkogårdens äldsta område och etablerades i anslutning till att kyrkan uppfördes. Kvarteren ligger i kyrkogårdens östra hörn och omges av kyrkogårdsmuren från 1800-talet. Kvarter 1 omstrukturerades under 1960-talet genom att gångnätet togs bort och rygghäckar tillkom. Kvarteren består idag av ett fåtal köpegravar från tiden mellan 1920-1960 på södra sidan om kyrkan och ett välbevarat allmänt varv med gravvårdar från tiden mellan 1830-1930 på norra sidan om kyrkan.

Gravtyper

Kistgravar för allmänt och enskilt bruk.

Gravkvarter och vegetation

Kvarter 1 består av tre gravrader, två i nord-sydlig riktning och en som följer muren på södra sidan. Kvarter 2 har en kvadratisk form och fyller hela området mellan kyrkan och muren på norra sidan. Båda kvarteren är mycket urglesade. Kvarter 1 omfattar en rygghäck av måbär och delar av en trädkrans med björkar växer utmed muren. En omgärningshäck av måbär växer också utmed muren längs med helakvarter 1 och 2. Utmed muren inom kvarter 2 växer också två rönnar. Marken består av gräsmatta. Träden är bedömda som ca 150 år gamla vilket placerar deras tillkomsttid i anslutning till utvidgningen 1892. Björkarna i trädkransen planterades under 1980-talet.

Gravvårdar

Samtliga gravvårdar inom kvarter 1 är av sten och flertalet i en bredlåg modernistisk utformning men omfattar också några enstaka gravvårdar från 1920-talet. De är placerade i en nord-sydlig riktning. Kvarteret är mycket urglesat och har varit så sedan 1900-talets mitt. Gravvårdar inom kvarter 2 är alla små högsmala i sten utom tre, varav två är i gjutjärn och en i trä. Formen på gravvårdarna varierar mer än inom kvarter 1 då de är uppförda inom ett större tidsspänn.

Karaktär

Kvarter 1 och 2 skiljer sig mycket åt till sin karaktär men kompletterar också varandra tack vare deras ursprungliga användningsområden, det vill säga enskilda kontra allmänna gravplatser. Området utgör kyrkogårdens allra äldsta delar och har kvar sin karaktär med påkostade köpegravar på södra sidan och mindre gravvårdar inom det allmänna varvet på norra sidan. Området söder om kyrkan är luftigt och mycket urglesat medan den trängre varvskaraktären finns bevarad på norra sidan.

Bevarade element i områdets fysiska struktur

- Köpegravar placerade söder om kyrkan och allmängravar placerade på den norra sidan.
- Tätt struktur inom det allmänna varvet.
- Det öppna området söder om kyrkan minner om att den tidigare använts för allmänna gravplatser.

Gravvårdar som speglar lokal historia

- Gravvårdarna är i mycket hög grad försedda med gårdsnamn.
- Familjegravarna speglar den rika bygden med stora gårdar och stark familjegravstradition.

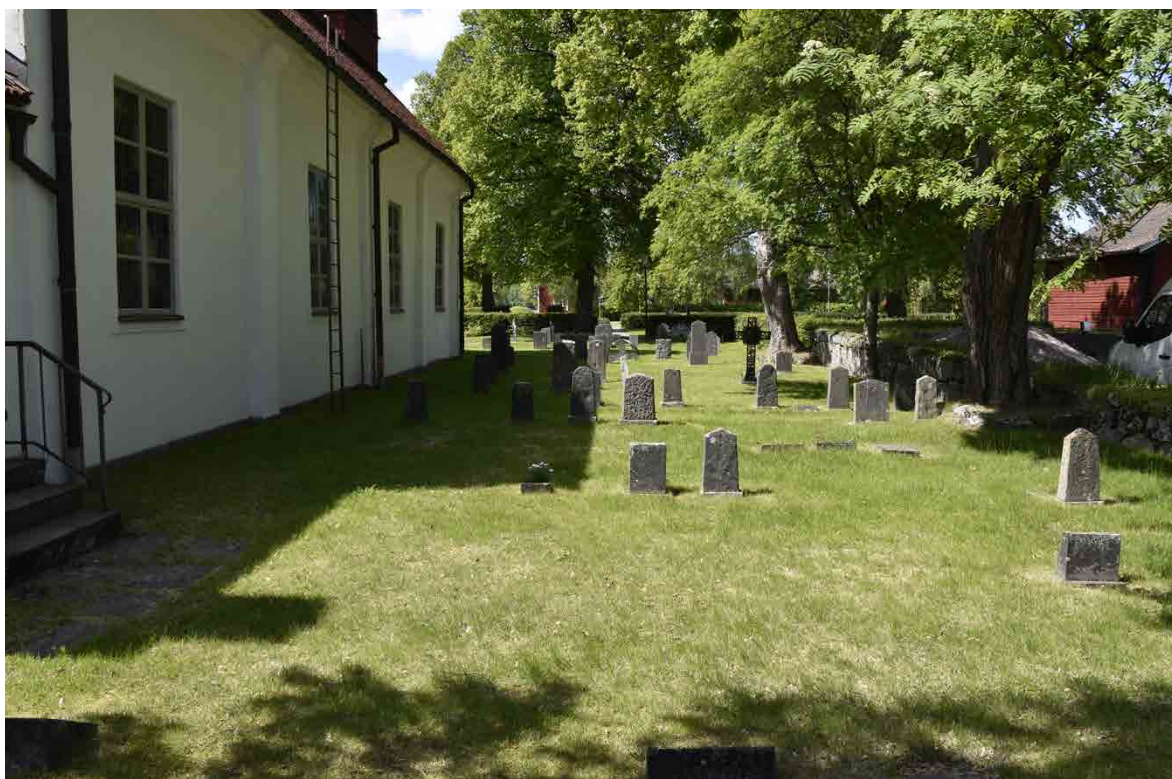
Gravvårdar som utgör del av värdefull områdeskaraktär

- Gravvårdar tillkomna före 1933 räknas som tidiga och har tillskrivits mycket höga kulturhistoriska värden.
- Köpegravar/allmänna varv med bevarade gravvårdar speglar ett socialt differentierat samhälle med tillhörande gravskick.

Kvarter 1 utgör idag en stor öppen yta som tidigare innehöll allmänna gravar. De enskilda gravplatserna i fonden ligger kvar på sina ursprungliga platser, från utvidgningen 1892.

Kvarter 2 omfattar kyrkogårdens äldsta allmänna varv och har kvar delar av sin täta struktur.

Kyrkogårdens äldsta gravvård från 1834 har tillskrivits mycket högt kulturhistoriskt värde.

En av de äldsta gravvårdarna på kyrkogården, på en enskild gravplats, är från 1921 och har tillskrivits mycket högt kulturhistoriskt värde. Stenen är med sin påkostade gestaltning och placering en bra representant för de äldre enskilda gravarna på kyrkogården. Här vilar kyrkvård L. Nygren.

KVARTER 3

Anläggande och utveckling

Kvarter 3 etablerades i samband med att kyrkogården utvidgades under 1960-talet. Området är beläget i kyrkogårdens nordöstra del. Områdets utformning utarbetades av Segerros 1953 och är mycket välbevarat. Kvarteret är kontinuerligt använt och omfattar gravvårdar från 1970-talet och fram till idag. Den ursprungliga utformningen med raka täta gravrader mot rygghäck finns bevarad.

Gravtyper

Kvarteret planlades för urngravar och används fortfarande som rent urngravs-område.

Gravkvarter och vegetation

Kvarteret har en fyrkantig form med gravrader i nord-sydlig riktning. Måbärshäcken från kvarter 1 utgör baksida för området och rygghäckar i form av oxelbär sträcker sig ut i vinkel från måbärshäcken. Gångstenar av röd sandsten.

Gravvårdar

Gravvårdarna är nästan samtliga i sten, med ett undantag i metall, och har en relativt sammanhållen höjdlinje. De yngre gravvårdarna har en något mer individuell utformning. Samtliga gravvårdar är lägre än rygghäckarna. Områdets äldsta gravvårdar, samtliga från 1970-talet, utgörs av liggande stenhällar.

Karaktär

Kvarter 3 har en sammanhållen karaktär, mycket tack vare att kvarteret haft en kontinuerlig användning med samma typ av gravskick sedan det anlades. Kvarteret domineras av sina höga rygghäckar och tätt placerade gravvårdar. Gravvårdarnas mycket täta placering visar på ett pedagogiskt sätt fram vilken typ av gravskick området används för.

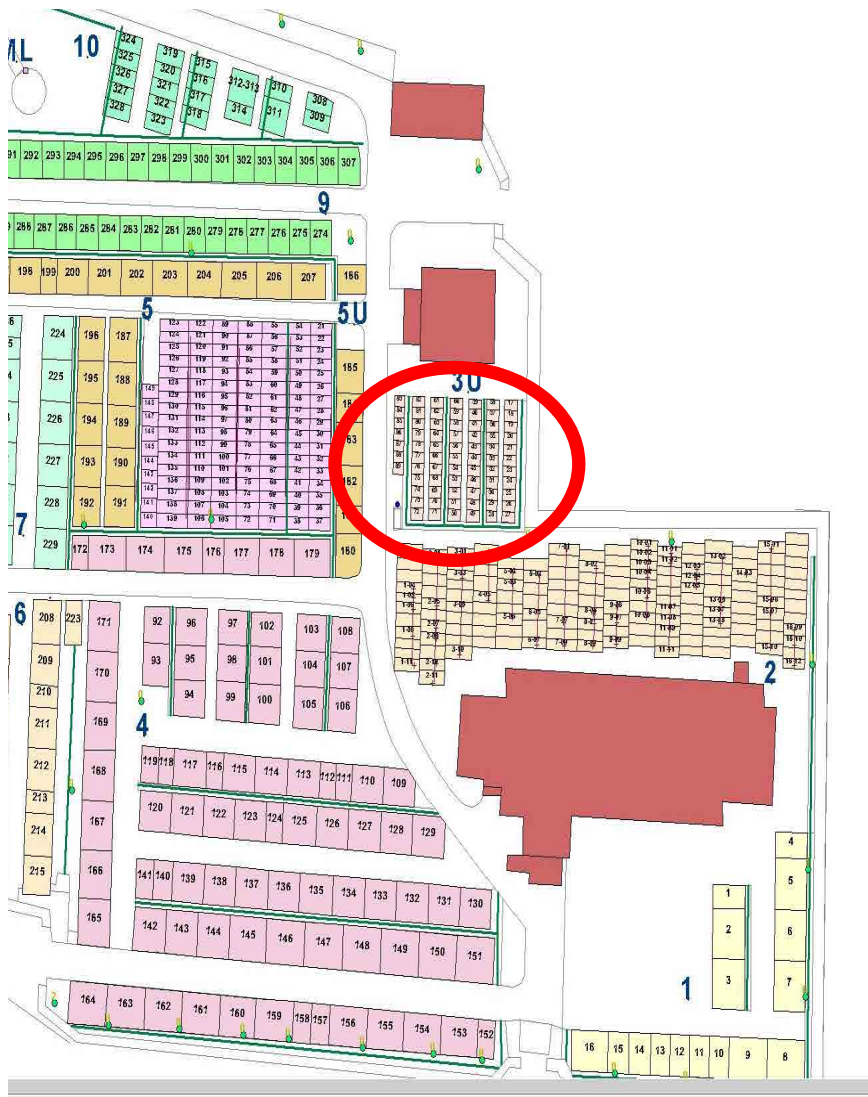
Bevarade element i områdets fysiska struktur

- Rygghäckar i oxelbär.
- Gångstenar av röd sandsten.
- Tätt placerade gravvårdar med sammanhållen höjdinje.

Gravvårdar som speglar lokal historia

- Gravvårdarna är i mycket hög grad försedda med gårdsnamn.

Inga gravvårdar har tillskrivits högt eller mycket högt värde inom kvarter 3. Detta eftersom området är relativt ungt och gravvårdarna genom att området är högt belastat kontinuerligt ersatts av nya.

Kvarter 3 är välbevarat till sin struktur och visar fortfarande upp Segerros ursprungliga idéer med täta gravrader, rygg-häckar och stegstenar. Urngravar kräver mindre plats och gravvårdarna har därmed en mycket tät placering.

Kvarter 3 har en kontinuitet i brukandet vilket innebär att gravvårdarna ersätts. De äldsta gravvårdarna inom kvarteret idag är från 1970-talet är utgörs av liggande hällar i östra delen av området. Gravvårdarna har en sammanhållen höjdlinje och alla utom en är i sten.

KVARTER 4

Anläggande och utveckling

Kvarter 4 tillkom vid kyrkogårdens utvidgning 1892 och omfattade då köpegravar utmed muren och allmängravar i områdets mitt. Under 1900-talet kom antalet allmängravar att minska till förmån för köpegravar med sandbädd och omgärningshäckar. Området genomgick en stor förändring med omläggning av gravplatser i och med utvidgningen under 1950-60-talen och dess karaktär kom att bli strikt modernistisk med gräsmatta och rygghäckar. Kvarterets gravvårdsbestånd utgör en blandning av gravvårdar från tiden före och efter avskaffandet av köpegravssystemet. Träden i kvarteret är bedömda som ca 150 år gamla vilket placerar deras tillkomsttid i anslutning till utvidgningen 1892. Björkarna i trädkransen är uppskattade till ca 50 år.

Gravtyper

Inom kvarteret finns familjegravplatser för kistbegravningar, vissa med kompletterande urngravar inom samma gravplats.

Gravkvarter och vegetation

Raka gravrader åtskilda av rygghäckar. Gravrader utmed områdets tidigare ytterkanter och sex stycken, tre i nordsydlig riktning och tre i östvästlig riktning, i området mitt. Rygghäckarna består av måbär och oxelbär. Utmed de två södra gravraderna finns idegran och spirea som avskiljare mellan gravplatserna. Området är grästäckt, har grusgångar och stegstenar av granit. Längs med muren fortsätter trädkransen med björkar från kvarter 1. Inom kvarter 4 finns flera skogslindor och lönnar utmed murens tidigare sträckning och utmed mittgången.

Gravvårdar

Bredlåga gravvårdar i sten med sammanhållen höjdlinje dominerar. Men här förekommer också smala vårdar i olika storlek från tiden mellan 1900 och 1930.

Karaktär

Rygghäckarna och trädplanteringarna ger en grön rumslig känsla och är typisk för kyrkogårdsarkitekturen från mitten av 1900-talet. Den rätvinkliga strukturen, med sina rumsbildande rygghäckar och sammanhållen höjdlinje förkroppsligade tidens idéer om rationalitet och ordning. Området som helhet har en mycket tydlig sentida köpgravskaraktär med sina påkostade gravvårdar på stora gravplatser.

Bevarade element i områdets fysiska struktur

- Rumsbildande rygg- och omgärningshäckar
- Gravradernas placering utmed den gamla kyrkogårdens utbredning.
- Ett äldre trädbestånd.

Gravvårdar som speglar lokal historia

- Gravvårdarna är i mycket hög grad försedda med gårdsnamn.
- Antalet familjegravar speglar den rika bygden med stora gårdar och stark familjegravstradition.

Gravvårdar som utgör del av värdefull områdeskaraktär

- Gravvårdar tillkomna före 1933 räknas som tidiga och har tillskrivits mycket höga kulturhistoriska värden. Samtliga av desas tidiga gravvårdarna inom kvarter 4 utgörs av påkostade köpegravar från tiden före utvidgningen på 1930-talet.
- Köpegravar/allmänna varv med bevarade gravvårdar speglar ett socialt differentierat samhälle med tillhörande gravskick.

Gräsmattorna, ryggäckarna och brelåga gravvårdar är ett uttryck för modernismens ideal. En gestaltning som är rådande på kyrkogården idag.

Inom området förekommer gravvårdar från hela 1900-talet. I bakgrunden står höga smala stenar från tidigt 1900-tal medan det i mitten av området förekommer bredlåga modernistiska gravvårdar.. Samtliga köpegravar.

Köpegrav tillkommen efter utvidgningen 1892. Med sin påkostade storlek och ålder tillskriven ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Gravplats 5 på kartan från 1902.

Gravvård utpekad för sitt personhistoriska värde. Gustav startade cementfabrik i Hedby 1897 och hans gravvård har tillskrivits ett högt kulturhistoriskt värde.

KVARTER 5

Anläggande och utveckling

Kvarter 5 etablerades i samband med att kyrkogården utvidgades under 1930-talet. Området är beläget i kyrkogårdens norra del. Det finns fortfarande flera gravvårdar från 1930-talet, både enskilda och allmänna gravar. De första gravvårdarna inom det allmänna varvet anlades i det nordöstra hörnet och området fylldes snabbt. Idag förekommer gravvårdar från mellan 1930 och 2000.

Gravtyper

Vid anläggandet av kvarteret omfattade det kistgravar för allmänt och enskilt bruk. Idag även för urngravar.

Gravkvarter och vegetation

Kvarteret är fyrkantigt till sin form med köpegravar på rad i kvarterets ytterkanter och ett stort öppet område med allmänna gravplatser i mitten. De allmänna gravraderna står i nord-sydlig riktning. Köpegravarna har rygghäckar av oxbär och marken är grästäckt. Inom området står flera stora lönnar och lindar. Längs med varvsområdets östra sida växer en rad med brudspirea.

Gravvårdar

Kvarterets första gravvårdar, som togs i bruk redan under 1930-talet, är förvånansvärt små för att vara köpegravar. De har en högsml utformning men är inte högre än 1 meter generellt och skiljer sig inte märkbart från gravvårdarna inom det allmänna varvet. Senare gravvårdar, från 1940-60-talet har en tidstypisk bredlåg utformning. Gravvårdarna inom varvet har en något mer fyrkantig utformning, rakt avslutade eller med rundad överdel. Samtliga gravvårdar är i sten. Kvarterens gravvårdsbestånd utgör en blandning av gravvårdar från tiden före och efter avskaffandet av köpegravssystemet.

Karaktär

Kvarter 5 utgör ett tydligt exempel på den gestaltade uppdelningen mellan köpegravar och allmänna gravar. Med sin öppna gräsyta i mitten, täta placering av små oansenliga gravvårdar och stora omringande köpegravar har kvarter 5 en mycket välbevarad karaktär. Den rätvinkliga strukturen, med sina rumsbildande rygghäckar och sammanhållen höjdlinje förkroppsligade tidens idéer om rationalitet och ordning. Gravraderna är något urglesade och några köpegravar omlagda.

Bevarade element i områdets fysiska struktur

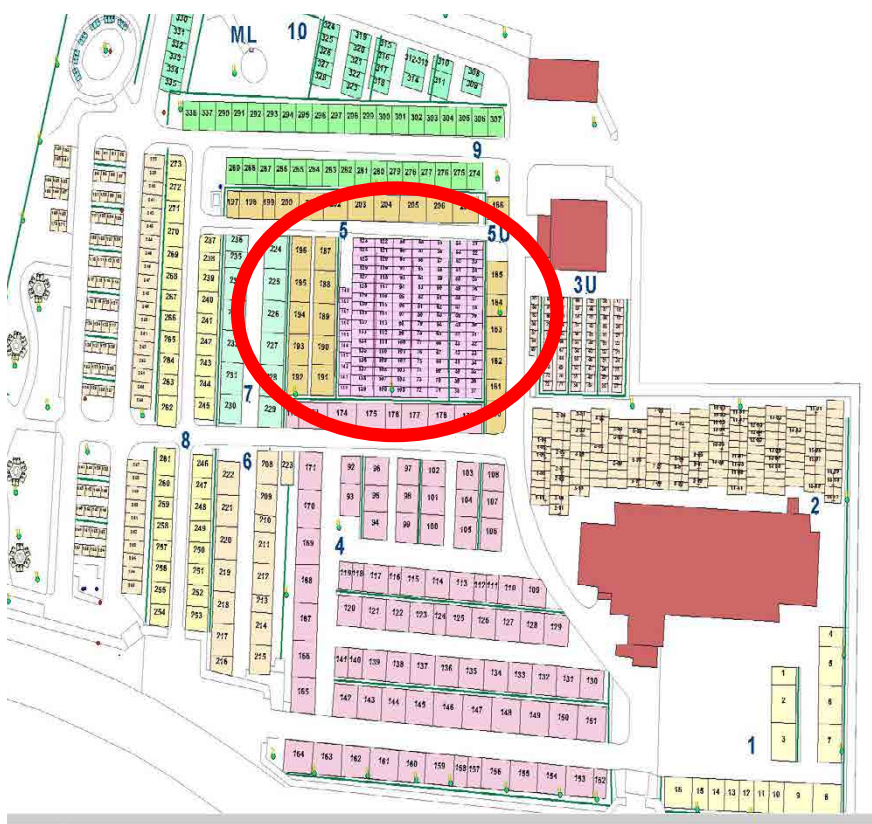
- Den tydliga uppdelningen mellan köpegravar och allmänna gravar.
- Omgärdningshäckar.
- Den öppna gräsmattan inom det allmänna varvet.

Gravvårdar som speglar lokal historia

- Gravvårdarna är i mycket hög grad försedda med gårdsnamn.
- Antalet familjegravar speglar den rika bygden med stora gårdar och stark familjegravstradition.

Gravvårdar som utgör del av värdefull områdeskaraktär

- Gravvårdar tillkomna före 1933 räknas som tidiga och har tillskrivits mycket höga kulturhistoriska värden. Samtliga av dessa tidiga gravvårdarna inom kvarter 4 utgörs av påkostade köpegravar från tiden före utvidgningen på 1930-talet.
- Köpegravar/allmänna varv med bevarade gravvårdar speglar ett socialt differentierat samhälle med tillhörande gravskick.

Omgärdningshäckarna är planterade i en rumsskapande form. Gravvårdarna är låga och försvinner nästan bakom häckarna. Familjegravarnas rader omringar det öppna allmänna gravplatserna i områdets mitt.

De allmänna gravplatsernas gravvårdar är små och mycket tätt placerade då det vanligaste var en kista per gravplats.

En av kvarterets första gravvårdar som fortfarande står på plats, från 1935. I den äldre gravkartan numrerad 104. Gravvården har tillskrivits ett mycket högt kulturhistoriskt värde som representant för en köpegrav från ett av kyrkogårdens tidigare tidslager. Ovanligt liten för vård på köpegrav.

Gravvårdar inom området för allmänna gravplatser, små och oansenliga och med en mycket tät placering. Samtliga gravvårdar inom varvet i kvarter 5 har tillskrivits högt kulturhistoriskt värde.

KVARTER 6-9

Anläggande och utveckling

Kvarter 6-7 etablerades i samband med att kyrkogården utvidgades under 1930-talet. Kvarteren utgjorde en del av en utvidgning ritad av Magnus Dahlander tillsammans med ett område för allmängravar i det intilliggande kvarteret. Kvarter 8-9 tillkom i och med utvidgningen under 1950-60-talet och ritades av A. Segerros. Kvarteren fick sin befintliga utformning i och med förändringarna som genomfördes under 1960-talet.

Gravtyper

Inom kvarteret finns familjegravplatser för kistbegravningar, vissa med kompletterande urngravar inom samma plats.

Gravkvarter och vegetation

Gravvårdar placerade i raka gravrader på båda sidorna om gångar, antingen med gångstenar eller grusade. Gravraderna inom 6-7 går i nord-sydlig riktning och gravraderna inom 8-9 i öst-västlig riktning. Gravvårdarna riktar sig mot respektive gångväg. Rygghäckar i oxbär och marken grästäckt. Mellan kvarter 9 och 10 står en bergskörbär och i kvarter 9 en lönn och två lindar.

Gravvårdar

Bredlåga gravvårdar i sten med sammanhållen höjdlinje. Kvarterens gravvårdsbestånd utgör en blandning av gravvårdar från tiden före och efter avskaffandet av köpegravssystemet.

Karaktär

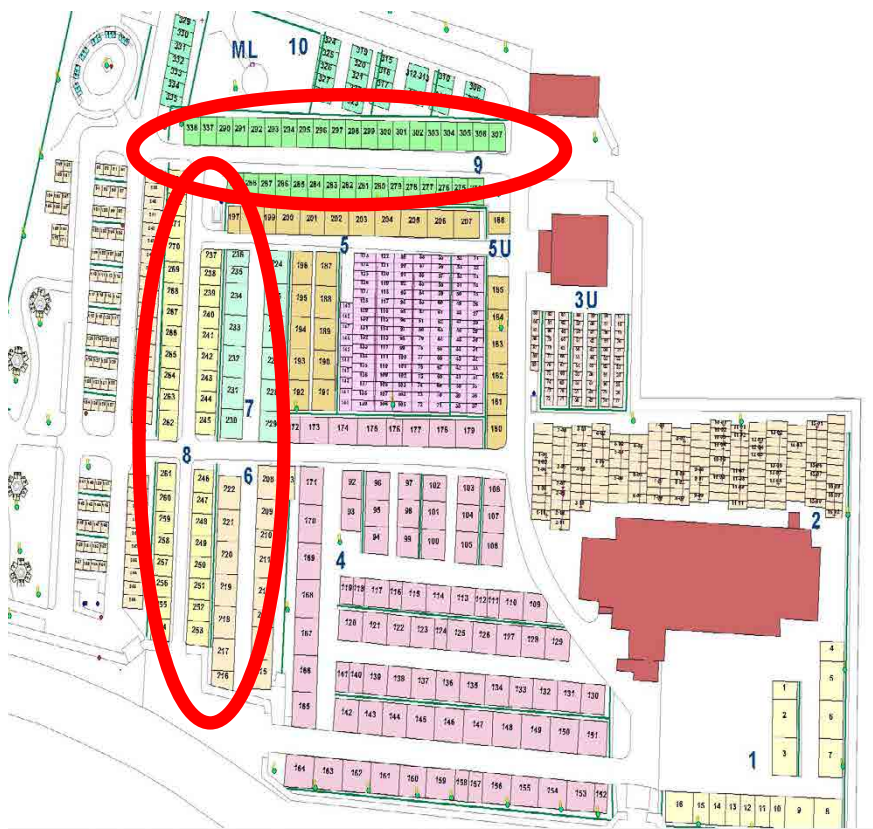
Rygghäckarna och trädplanteringarna ger en grön rumslig känsla och är typisk för kyrkogårdsarkitekturen från mitten av 1900-talet. Den rätvinkliga strukturen, med sina rumsbildande rygghäckar och sammanhållen höjdlinje förkroppsligade tidens idéer om rationalitet och ordning. Området som helhet har en mycket tydlig köpgravskaraktär med sina påkostade gravvårdar på stora gravplatser.

Bevarade element i områdets fysiska struktur

- Rätvinkligt gångnät.
- Gräsmattor.
- Rygghäckar.
- Enhetligt gravvårdsbestånd med gravvårdar i sten med sammanhållen höjdlinje.

Gravvårdar som speglar lokal historia

- Gravvårdar med personhistoriskt värde som är knutna till lokala näringar i Djura, exklusiva material eller gravvårdar med titlar.

Köpegravar från 1900-talets mitt, bredlåga med sammanhållen höjdlinje. Kvarter 6 ovan och kvarter 8 nedan.

Gravvård med personhistoriskt värde på plats 9 297. Hol Johanna arbetade som telefonvakt för Televerket och Hol Anders var spelman och byggnadssnickare. Gravvården har tillskrivits högt kulturhistoriskt värde.

Gravvård med personhistoriskt värde på plats 9 300. Nils och Berta Hanses drev café i Djura, mitt emot kyrkogården. Berta utgör inspirationen till visan Bagarbertas bullar. Gravvården har tillskrivits högt kulturhistoriskt värde.

KVARTER 10-11

Minneslund och askgravlund

Anläggande och utveckling

Kvarter 10 etablerades 1984 och omfattade ett kvarter på kyrkogårdens norra sidan samt en gravrad längs med kanten på kvarter 8. Området ritades av Rune Vilson på Hushållningssällskapet. Inom samma område tillkom sen minneslunden 1990 som ritades av Lennart Solén. Kvarter 11 fanns med redan i planeringen från 1953 men kom först att anläggas 60 år senare efter nya ritningar av Peder Melin på Ramboll AB.

Gravtyper

Kvarter 10 omfattar kistgravplatser och kvarter 11 kistgravplatser, askgravplats och askgravlund. Inom kvarter 10 ligger också en minneslund.

Gravkvarter och vegetation

Kvarter 10 har en trekantig form med raka gravrader mot rygghäckar av oxbär i den övre spetsen och minneslunden i den nedre. I kvarter 11 är askgravplatserna placerade på rad med rygghäck av oxbär och runt om pentagoner fritt utplacerade på en gräsmatta. Inom varje pentagon är en buskros planterad. Askgravlunden utgör en rundad plats med gräsmatta och gångstenar och är placerad i hörnet mellan kvarter 10 och 11. Kvarter 10 avgränsas mot norr av en björkallé. Kvarter 11 avslutas mot väster med en häck av häckkaragan och björkar. På gränsen mellan kvarteren står en ask.

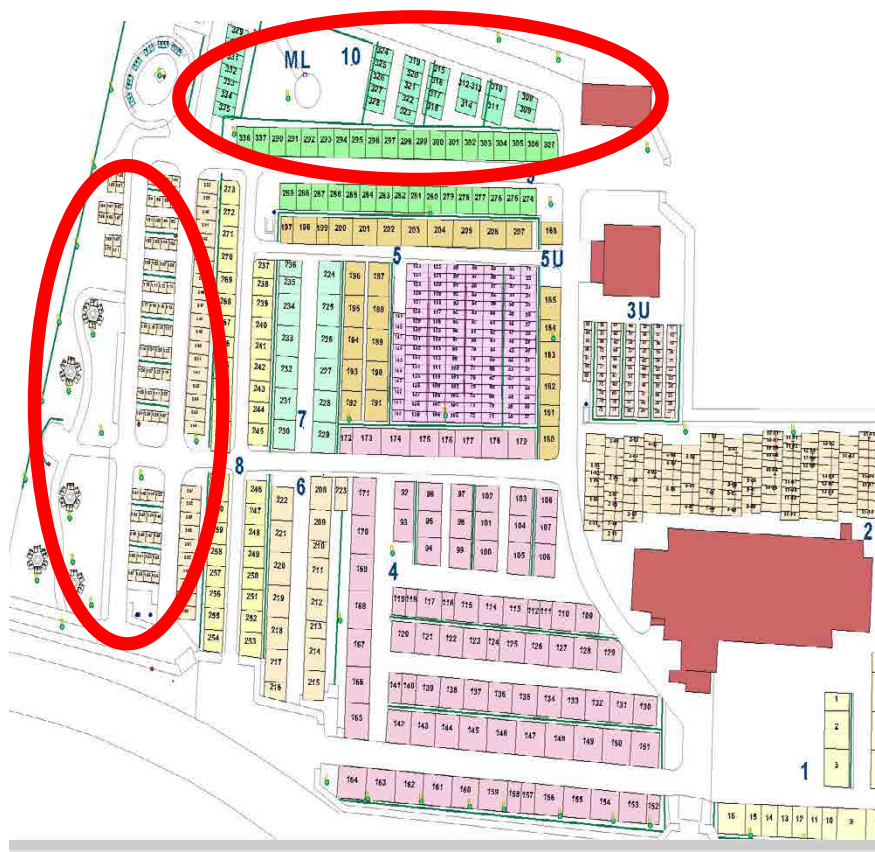
Gravvårdar

Gravvårdsbeståndet inom kvarter 10 är brokigt med vårdar i olika material och utformning.

Karaktär

Kvarter 10 har en karaktär som följer kyrkogårdens övriga, med gräsmatta och rygghäck, men med något mer individualistiskt utformade gravvårdar som visar på att området är yngre än kyrkogården i övrigt. Även kvarter 11 har en yngre karaktär med sina fritt utplacerade pentagoner och annat gravsätt i form av urngravar. Här är också växtligheten något mindre inrutad vilket förstärker intrycket.

Inga gravvårdar har tillskrivits högt eller mycket högt värde inom kvarter 10-II
då området är alltför ungt.

Både kvarter 10 och 11 har samma typ av gestaltning som resten av kyrkogården, men rygghäckarna är något kortare och gravvårdarna har en mer individuell utformning som visar på att området utgör kyrkogårdens yngsta.

Ekonomigården mellan kvarter 9 och tio. Boden till höger är från 1960-talet medan boden till vänster är av okänd ålder och fanns med redan på kartan från 1902.

Ekonomibyggnad från 1980-talet, placerad mellan kvarter 10 och 11.

KÄLLOR

Otryckta källor

Dalarnas museum

Dalarnas museums bildarkiv
Leksands kulturmiljöprogram - Djura. Kristoffer Ärnäck.

Landsarkivet i Uppsala (ULA)

Leksands kyrkoarkiv

K II a, Kyrkostämmans och kyrkofullmäktiges protokoll

K III a, Kyrkorådets protokoll

Leksands kyrkoarkiv

Kartor och ritningar

O I a: Handlingar angående kyrkorna

O I b: Handlingar angående kyrkogård

Leksands kommun

Kungörelse 2016-04-27 Kommunfullmäktige, "*Delrapport från kommunfullmäktigeberedning om historiska personer, Händelser och platser i Leksands kommun*".

Lantmäteriet

Lantmäterimyndigheternas arkiv

Lantmäteristyrelsens arkiv

Länsstyrelsen i Dalarnas län

Rapport 2017:01 - Dalälvens vattenkraftssystem Kulturhistorisk beskrivning av vattenkraftverk

Tryckta källor och litteratur

Ahlberg, Hakon, Dalarnas kyrkor i ord och bild, Länsbibliotek Dalarna, Falun, 2007

Andréasson, Anna, *Gravvårdar i sten: ett mångskiftande kulturarv*, MOVIMUM, Alnarp, 2012.

Bengtsson, Rune & Bucht, Eivor (red.), *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, MOVIMUM-sekretariatet i samarbete med Institutionen för landskapsplanering, Sveriges lantbruksuniv., Alnarp, 1992.

Borg, Anneli & Torgén, Charlott, *Gravvårdar av gjutjärn*, Bergslagens kontrakt, Västerås stift, Örebro läns museum rapport 2016:3, 2016.

Ekström, Sören, *Från pionjär för eldbegängelse till modern branschorganisation*, Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund, Stockholm, 2007.

Forsslund, Karl-Erik, *Med Dalälven från källorna till havet Del 1 Öster-Dalälven, Bok 11 Ljura och Gagnef*, Åhlén & Åkerlund, Stockholm, 1923

Hagberg, Louise, *När döden gästar: svenska folkseder och svensk folktro i samband med död och begravning*, Wahlström & Widstrand, Stockholm, 1937

Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund, [Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund – samling av trycksaker], 2017.

Theorell, Anita, Wästberg, Per & Hammarskiöld, Hans, *Minnets stigar: en resa bland svenska kyrkogårdar*, Max Ström, Stockholm, 2001.

Västerås stift, *Kulturbistorisk karakterisering av kyrkor, Aspeboda kyrka*, 2015.

Övriga källor

Hedbybladet, utgåva från 2015-2021.

Kyrkogårds- och gravvårdsinventering, Djura församling, 2012-2013, Mats Persson.

Personhistoria

Elisabeth Nises-Look

Getrud Illis

www.dalarnasmuseum.se

Postadress

Box 22, 791 21 Falun

E-adress

info@dalarnasmuseum.se

Telefon, växel

023-666 55 00